

**Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti
Magistratura Tədris Mərkəzi**

Əlyazması hüququnda

Magistrant:

Azaqov Bəxtiyar Arif oğlu

Mövzu:

Azərbaycanda dövlət büdcəsinin kassa icrasında xəzinədarlığın rolunun artırılması istiqamətləri

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

**İstiqamətin şifri və adı
İxtisasın şifri və adı**

**İİM 010000 İqtisadiyyat
İİM 010003 Maliyyə və kredit**

Elmi rəhbər:

professor Xankişiyev B.A.

Magistr proqramının rəhbəri:

professor Kərimov A.M.

Bakı - 2015

M Ü N D Ə R İ C A T

	Səhifə
Giriş	3
Fəsil I. Dövlət büdcəsinin kassa icrasının nəzəri və metodoloji əsasları	7
1.1 Dövlət büdcəsinin xəzinədarlıq vasitəsi ilə kassa icrasının təşkili.....	7
1.2 Dövlət büdcəsinin kassa icrasının dövlət tənzimləməsi.....	11
1.3 Dövlət xəzinədarlığında büdcənin gəlir və xərclərinin uçotunun sənədlər sistemi.....	15
Fəsil II. Dövlət büdcəsinin kassa icrasının müasir vəziyyətinin təhlili.....	25
2.1. Dövlət büdcəsinin kassa icrasında uçot və hesabatın təşkilinin təhlili.....	25
2.2. Dövlət büdcəsinin kassa icrasına xəzinədarlıqda cari nəzarətin təhlili.....	35
2.3. Azərbaycanda xəzinədarlıq sistemində həyata keçirilən islahatlar.....	42
Fəsil III. Dövlət büdcəsinin xəzinədarlıq vasitəsilə icrası sisteminin təkmilləşdirilməsi	49
3.1. Beynəlxalq təcrübə və Azərbaycanda xəzinədarlıq sisteminin yaxşılaşdırılması yolları.....	49
3.2. Büdcənin kassa icrasında informasiya texnologiyasının rolu...	57
3.3 Dövlət büdcəsinin kassa icrasında xəzinədarlığın rolunun artırılması istiqamətləri.....	62
Nəticə	69
İstifadə olunan ədəbiyyat siyahısı.....	75

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı. Dövlətin iqtisadi və sosial siyasətinin həyata keçirilməsinin vasitələrindən biri maliyyə sisteminin tərkib hissəsi olan büdcə sistemidir. Büdcə sisteminin qurulması, onun ayrı-ayrı həlqələri arasında maliyyə münasibətlərinin müəyyən edilməsi dövlətin funksiyalarının həyata keçirilməsinə, dövlətin iqtisadi və sosial cəhətdən inkişaf etməsinə xidmət edir. Büdcə sistemi dövlətin iqtisadi, siyasi təşkili ilə müəyyən edilir. Dövlət büdcəsi və yerli hakimiyyət orqanlarının büdcələri qarşılıqlı əlaqələr və müəyyən maliyyə münasibətləri əsasında tərtib və icra edilir.

Dövlətin iqtisadi gücü onun büdcəsində əks olunur. Büdcənin gəlirləri, eyni zamanda gəlirlərlə xərclər arasındakı balans nə qədər mükəmməl olsa dövlət bir o qədər qüdrətli hesab olunur. Büdcənin gəlirlərinin formalaşdırılması, xərclərinin planının tərtib edilməsi hər bir dövlət üçün ən mühüm məsələlərdəndir.

Bununla əlaqədar olaraq, büdcənin icrasının və büdcə vəsaitlərinin bölüşdürülməsi, xərclənməsinə nəzarətin effektiv mexanizminin təşkilinin aktuallığı yaranmışdır. Belə ki, büdcənin icrasının qeyri-effektiv metodları iqtisadiyyatı destabilizə edən faktorlar olurlar.

Azərbaycan yuxarıda qeyd etdiyim sahənin daim təkmilləşdirilməsinə ehtiyac duyur, buna görə də hesab edirəm ki, dissertasiyamanın mövzusu dövrümüz üçün aktual məsələdir və yaxın gələcəkdə də respublikamızda ən aktual iqtisadi məsələlərdən biri olaraq qalacaqdır.

Tədqiqatın obyektı Azərbaycan Respublikasının dövlət xəzinədarlığı orqanlarının büdcə vəsaitlərinin rəşional istifadəsinin təmin edilməsi, o cümlədən dövlət büdcəsinin gəlirlərinin formalaşmasının müasir sisteminin və dövlət büdcəsindən xərclərin həyata keçirilməsidir.

Tədqiqatın predmeti rolunda büdcənin icrası aləti kimi xəzinədarlıq sisteminin təkmilləşdirilməsi ilə əlaqədar bazar iqtisadiyyatının subyektləri arasında maliyyə-büdcə münasibətlərinin məcmusu çıxış edir.

Tədqiqatın əsas məqsəd və vəzifələri. Xəzinədarlığın İdarəedilməsinin İnformasiya Sisteminin tətbiqinin nəticələri tədqiq edərək dissertasiya işində işıqlandırmaqdan ibarət olmuşdur. Tədqiqatın əsas vəzifələri istiqamətində dissertasiya mövzusunun adı müəyyənləşdirildikdən etibarən müxtəlif istiqamətlər üzrə ardıcıl işlər görülmüş, Elmi-Tədqiqat və Elmi-Pedaqoji Təcrübə dövründə, Referatların işlənilməsi və s. istiqamətdə lazımi təcrübəyə yiyələnmiş, bir müddət ərzində sırf magistr dissertasiyasının tam tədqiqatının aparılması və yazılması istiqamətində ardıcıl olaraq vacib işlər görmüş, Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyindən lazımi hesabat və məlumatları, Azərbaycan Respublikasının illik dövlət büdcəsi haqqında qanunları və büdcə sistemə aid olan digər müvafiq normativ hüquqi aktlar və bu mövzuya aid digər əlavələri əldə etmişəm.

Tədqiqatın informasiya bazası və işlənilməsi baxımından tədqiqat və internet resursları ətrafında səmərəli iş metodologiyası istiqamətində işlər görülmüş, mövzuya dair iqtisadi elminin klassiklərinin, xarici və Azərbaycan alimlərinin işlərindən, xarici ölkələrin təcrübəsindən, Azərbaycan Respublikasının illik dövlət büdcəsinin icrası haqqında qanunlarından, büdcə sistemə aid olan müvafiq normativ hüquqi aktlardan, Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin müvafiq hesabatlarından və ədəbiyyat siyahısında qeyd olunan digər vacib vəsaitlərdən yararlanmışdır.

Tədqiqatın elmi yeniliyi və praktiki əhəmiyyəti. Xəzinədarlığın yaradılması banklararası pul axınlarının nizama salınması, büdcəyə ödənişlərin düzgün və vaxtında daxil olmasının, büdcə şəffaflığının təmin edilməsi, dövlət vəsaitlərinə nəzarət, həmçinin dövlət vəsaitlərinin daha elastik manevr edilməsini təmin edir.

Dövlət xəzinədarlıq sisteminin öyrənilməsi, qurulması və təkmilləşdirilməsi böyük əhəmiyyətə malikdir.

Bir tərəfdən dövlət xəzinədarlığı dövlət büdcəsinin icrasına birbaşa müdaxilə etməyərək proqramların yerinə yetirilməsi üçün büdcə təşkilatlarına yalnız resursları ayırmaqla məşğuldursa, digər tərəfdən xəzinədarlıq öhdəliklərə, dövlət xərclərinin

ödənilməsinə hədd qoymaqla yanaşı əvvəlcədən müəyyən edilmiş meyarlar əsasında konkret xərclərin aparılmasına icazənin verilməsi məsələsini də həll edə bilər.

Avstarliya, Böyük Britaniya, Yeni Zelandiya, ABŞ, Tanzaniya, Keniya və s. kimi ölkələrdə xəzinədarlıq dövlətin iqtisadi və maliyyə siyasətinin hazırlanmasına, həyata keçirilməsinə məsuliyyət daşıyır. Bu ölkələrdə xəzinədarlıq geniş funksiyayamalı orqan kimi xarakterizə olunur. Onların həyata keçirdikləri gəlir və xərclər üzrə ödəniş əməliyyatları isə əlavə funksiya hesab edilir. Xəzinədarlığın İdarəedilməsinin İnformasiya Sisteminin tətbiqi geniş elektron dövlət sistemi üçün əsas komponenti və büdcə limitlərinə nəzarəti təmin edəcək, xəzinədarlıq əməliyyatlarının şəffaflığını artıracaq.

Xəzinədarlığın İdarəedilməsinin İnformasiya Sistemi geniş elektron dövlət sistemi üçün əsas komponenti, büdcə limitlərinə nəzarəti təmin edir, məlumat, maliyyə nəzarəti və hesabatın uyğunluğu və doğruluğu gücləndirir, xəzinədarlıq əməliyyatlarının şəffaflığını, xərclərin idarəedilməsi və maliyyə nəzarətinin səmərəliliyini, maliyyə təhlilləri və qərarların qəbul edilməsinə dəstəyi, anti-korrupsiya tədbirləri və şəffaflığı artırır, etibarlı və səmərəli məlumatların mübadiləsini və digər dövlət müəssisələri və banklarla məlumatın hazırlanmasını asanlaşdırır, büdcə məlumatlarının təhlili, modelləşdirmə, planlaşdırma və hesabatın hazırlanması üçün dövlət müəssisələrinə imkan yaradır.

Dissertasiya işinin strukturu. Magistr dissertasiyası giriş, üç fəsil və ədəbiyyat siyahısından ibarət olmaqla yerinə yetirilmişdir.

I fəsil Dövlət büdcəsinin kassa icrasının nəzəri və metodoloji əsaslarına həsr edilmişdir. Eyni zamanda dövlət büdcəsinin xəzinədarlıq vasitəsilə kassa icrasının təşkili geniş şərh edilmişdir.

II fəsil dövlət büdcəsinin kassa icrasının müasir vəziyyəti təhlil edilmiş, dövlət xəzinədarlıq orqanlarının təşkilati strukturu nəzərdən keçirilmişdir.

III fəsil isə beynəlxalq təcrübə və Azərbaycanda xəzinədarlıq sisteminin yaxşılaşdırılması yollarına, o cümlədən Xəzinədarlığın İdarəedilməsinin İnformasiya

Sisteminə və dövlət xəzinədarlıq sisteminin təkmilləşdirilməsinin istiqamətlərinə həsr edilmişdir.

Fəsil I. Dövlət büdcəsinin kassa icrasının nəzəri və metodoloji əsasları.

1.1. Dövlət büdcəsinin xəzinədarlıq vasitəsi ilə kassa icrasının təşkili.

Qədim zamanlardan dövlət büdcəsinin icrası funksiyası ölkənin idarəedilməsinin ən vacib elementi, sosial-iqtisadi proseslərə təsir göstərilmənin ən vacib aləti hesab olunur. Bütün dövrlərdə dövlət maliyyəsinin səmərəli idarəedilməsi əsas problem və ölkənin inkişafına aktiv təsir göstərən başlıca amil kimi xüsusi əhəmiyyətə malik olmuşdur.

Müxtəlif dövrlərdə büdcəsinin icra təsirini artırmaq və onun təşkili səmərəliliyini yüksəltmək üçün fərqli metodlardan istifadə olunsada, beynəlxalq təcrübə dövlət maliyyəsi üzərində zəruri ilkin nəzarətin və vəsaitlərdən effektiv istifadənin təmin edilməsi üçün bütün inkişaf etmiş ölkələrdə alternativ olmayan icra mexanizminin – büdcənin kassa icrasının xəzinədarlıq vasitəsilə həyata keçirilməsinin zəruriliyini təsdiq etmişdir.

Xəzinədarlıq bütün ölkələrdə maliyyə resurslarını, maliyyənin mərkəzləşdirilmiş dövlət mənbələrini özündə əks etdirir.

Xəzinədarlıq sistemi (Treasury system) – maliyyə planlaşdırılması, büdcənin icra edilməsi, nağd dövriyyənin idarə olunması, kassa əməliyyatları, maliyyə uçotu, daxili audit, daxili və xarici borcların idarə edilməsi funksiyalarını icra edən bütün təşkilati qurumların məcmusudur. Bu sistem çox mürəkkəb informasiya axınlarının idarə edilməsi sistemidir. Həmin sistemin ən mühüm xüsusiyyəti onun xəzinədarlıq hesabı açmaq hüququna malik olmasıdır. Ölkədə olan digər dövlət idarələrindən heç birinin belə hüququ yoxdur. Xəzinədarlıq sisteminin yaradılmasında əsas məqsəd büdcə təşkilatlarının fərdi maliyyə hesablarına daimi nəzarəti həyata keçirməkdir.

Bu halda artıq faktiki xərclənmə əksər hallarda büdcənin tərtibi zamanı buraxılmış nöqsanlarla əlaqədar olur.

Bir çox hallarda faktiki xərclənmə, həmçinin vəsaitlərin böyük həcmdə kəsrle xərclənməsi büdcə və proqramlarının tərtibi zamanı bütün amillərin nəzərə alınmaması ilə bağlıdır. Şişirdilmiş büdcə və gəlirlərin qeyri-real proqnozların icra zamanı büdcəyə yenidən baxılmasına və “büdcənin dəfələrlə işlənilməsi” adlanan azuolunmaz praktikanın tətbiq edilməsinə gətiri çıxarır. Büdcə təsdiq edildikdən sonra Maliyyə Nazirliyi büdcənin icrasını onun trətibi zamanı özünün formalaşdırdığı xüsusi qiymətləndirməyə əsasən həyata keçirir. Xəzinədarlıq isə büdcənin icrasını gəlirlərin səviyyəsi ilə müqayisə edir və faktiki daxilolmaların vəziyyətindən asılı olaraq dövlət büdcəsində nəzərdə tutulan vəsaitlərin istifadə edilməsinə icazə verir. Beləliklə, vəsaitlər Maliyyə Nazirliyi və xəzinədarlıq tərəfindən müəyyən edilmiş prosedurlara uyğun büdcədən silinir.

SSRİ dağılıdıqdan sonra müstəqil Azərbaycan Respublikasında büdcə vəsaitlərinin bank uçotu ciddi zəifləmişdir. Beləliklə, fəaliyyətdə olan maliyyə resurslarından istifadə edilməsi mexanizmi müasir iqtisadi şəraitə az uyğunlaşmışdır. Belə ki, bu mexanizm büdcənin şəffaflığını və büdcə vəsaitlərinin məqsədli və rəasional istifadəsinə effektiv nəzarətin həyata keçirilməsini təmin edə bilmirdi. Kassa xərclərinin həcmnin müəyyən edilməsinə və dövlət maliyyə resurslarının çatışmazlığı şəraitində onlardan səmərəli istifadə edilməsinə imkan vermit və onların qeyri-məqsədli istifadə edilməsinə şərait yaradırdı.

Azərbaycan xalqının ümummilli lideri H.Əliyevin hakimiyyətə gəlişindən sonra respublikanın sosial-iqtisadi həyatının bütün sahələrində davamlı fəaliyyət mexanizmlərinin yaradılmasına, ciddi və kəskin struktur dəyişikliklərin aparılmasına, dövlət idarəetməsi həyata keçirmək üçün zəruri olan qanunvericilik bazasının yaradılmasına başlandı və bütövlükdə hüquqi dövlətin bünövrəsi qoyuldu. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə son illər ərzində ölkəmizdə həyata keçirilmiş uğurlu sosial-iqtisadi inkişaf strategiyasının nəticələri nəzərə alınmaqla, növbəti illərdə də davamlı iqtisadi artım üçün müvafiq kəmiyyət və keyfiyyət təminatı yaradır.

Müstəqil Azərbaycan Respublikasının bazar iqtisadiyyatına keçid dövründə dövlət üzərinə düşən funksiyaları daha ardıcıl və dayanaqlı yerinə yetirmək üçün iqtisadiyyatın bütün sahələrində olduğu kimi maliyyə sektourunda da özünün əsas təsir alətlərindən daha geniş istifadə etməyə başlandı. Sərt monetar və fiskal siyasətin həyata keçirilməsi, bu siyasətlərin icrasında zəruri olan dövlət nəzarətinin təşkil edilməsi özünün ilkin bəhrəsini verdi və həmin dövrlərdə ölkə iqtisadiyyatı üçün xarakterik olan hiperinflasiya və istehsalın staqnasiya vəziyyətini nisbətən yumşalmaq,

Sonradan tədricən də olsa ardıcıl aradan qaldırmaq mümkün oldu. Respublikada çoxşaxəli

İqtisadi islahatların və struktur dəyişikliklərin ardıcıl surətdə həyata keçirilməsi təmin edildi, makroiqtisadi sabitlik və yüksəliş əldə olundu. Ölkədə əlverişli iqtisadi mühitin formalaşmasına, ölkə iqtisadiyyatına böyük həcmdə xarici investisiyanın qoyulmasına və sahibkarlığın inkişafında canlanmaya şərait yarandı.

Həmin dövrdə dövlət sektorunda aparılan qlobal iqtisadi islahatlar maliyyə sektorunda da ciddi islahatların həyata keçirilməsini tələb edirdi. Bu isə öz növbəsində bazar münasibətlərinin formalaşması zamanı dövlətin iqtisadiyyata əsas təsir mexanizmi və əsas maliyyə bazası kimi istifadə etdiyi büdcə sisteminin təkmilləşdirilməsi, səmərəli və tarazlaşdırılmış büdcə siyasətinin hazırlanmasını sürətləndirdi.

Respublikamızda bazar münasibətlərinin daha da gücləndirilməsi zərurəti ilə əlaqədar olaraq mövcud iqtisadi mühitə uyğun olan və aparılan iqtisadi siyasəti tamamlayan real dövlət büdcəsinin tərtibi, onun icrası zamanı dövlət vəsaitlərinin səmərəli idarə edilməsinin təşkili ən zəruri həyati məsələlərə çevrildilər.

Beynəlxalq təcrübə və respublikamızda maliyyə sistemi mövcud vəziyyətdə bu məsələlərin düzgün və beynəlxalq standartlara uyğun həll edilməsi üçün müvafiq təşkilati tədbirlərin həyata keçirilməsini və praktiki olaraq alternativ olmayan

təşkilati qərarın qəbul olunmasını tələb edirdi. Bu qərar Respublika Maliyyə Nazirliyinin nəzdində Dövlət Xəzinədarlığının yaradılması idi.

Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin Dövlət Xəzinədarlıq Agentliyinin fəaliyyət istiqamətləri aşağıdakılardır:

- büdcə təşkilatlarının satın aldığı mallara, qəbul etdiyi iş və xidmətlərə görə qabaqcadan dövlət (büdcə) öhdəlikləri götürür və bu öhdəliklər çərçivəsində satınalmalardan yaranan kreditor borclarının ödənilməsinə həyata keçirir;

- dövlət büdcəsinin icrasının yerinə yetirməklə büdcə gəlirlərinin büdcəyə daxil olmasını və xərclərinin vahid büdcə təsnifatına uyğun olaraq ünvanlı istifadəsinə təmin edir;

- dövlət xəzinədarlığının inkişafını, vahid xəzinə hesabının idarə edilməsini və bu hesabdən vəsaitin silinməsinə sərəncam verilməsini təmin edir.

Respublikamızda xəzinədarlıq sisteminin tətbiq edilməsi nəticəsində dövlət maliyyə vəsaitlərindən istifadə olunmasının səmərəli mexanizminin formalaşdırılması, bu vəsaitlərin birbaşa son təyinatına çatdırılması və onunla bağlı əməliyyatların yalnız xəzinə hesabları vasitəsilə aparılması üçün hüquqi baza yaradıldı. Dövlətə məxsus maliyyə ehtiyatlarının vahid mərkəzdən idarə edilməsinin təşkili, bütün dövlət xərclərinin, o cümlədən büdcədən kənar fondların əməliyyatlarının büdcə vasitəsilə həyata keçirilməsi, dövlət daxili və xarici investisiyalarının xəzinə nəzarətinə cəlb edilməsinə başlanılması, öhdəliklər sistemini tətbiq edərək büdcə təşkilatları tərəfindən yeni borclanmanın qarşısının alınmasına və xərclərin icrasının maliyyə planlaşdırmaları əsasında həyata keçirilməsinə nail olunmuşdur.

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində maliyyə iqtisadiyyatın “qan-damar sistemi”ni təşkil edir, bu sistemdə isə əsas yeri xəzinədarlıq tutur.

1.2. Dövlət büdcəsinin kassa icrasının dövlət tənzimləməsi.

Respublikamızda bazar münasibətlərinin daha da gücləndirilməsi ilə əlaqədar olaraq mövcud iqtisadi mühitə uyğun olan və aparılan iqtisadi siyasəti tamamlayan real dövlət büdcəsinin tərtibi, onun icrası zamanı dövlət vəsaitlərinin səmərəli idarəedilməsinin təşkili ən zəruri həyati məsələlərə çevrildilər.

Azərbaycan Respublikasında dövlətə məxsus maliyyə ehtiyatlarının vahid mərkəzdən idarə edilməsini təmin etmək, bu vəsaitlərin daxil olması və xərclənməsi üçün daha çevik nəzəərət mexanizimini yaratmaq, dövlət borclarının, zəmanətlərin və alınmış kreditlərin uçotunu yaxşılaşdırmaq və respublikada qiymətli kağızlar bazarının formalaşmasını sürətləndirmək məqsədi ilə “Azərbaycan Respublikasında dövlət xəzinədarlığının haqqında” Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin 1995-ci il 4 oktyabr tarixli 398 nömrəli Fərmanı ilə Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi yanında Baş Dövlət Xəzinədarlığı, Naxçıvan Muxtar Respublikasında, respublikanın şəhər və rayonlarında onun ərazi orqanları yaradılmışdır. Bununla da Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi yanında Baş Dövlət Xəzinədarlığının yaradılması ilə əlaqədar olaraq respublika büdcəsinin, büdcədən kənar dövlət fondlarının, büdcədən maliyyələşdirilən idarə və təşkilatların vəsaitləri Baş Dövlət Xəzinədarlığının hesablarında cəmləşdirilmişdir.

Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyi tərəfindən 1997-ci il 1 yanvar tarixindən Azərbaycan Respublikasında Xəzinədarlıq sisteminin I mərhələsinin tətbiqinə başlanılmışdır. Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin 17 mart 1997-ci il tarixli I-19 sayılı əmri ilə “Azərbaycan Respublikasında Xəzinədarlıq sisteminin I mərhələsinin tətbiqi üçün metodik vəsait” təsdiq edilmişdir. Xəzinədarlıq sisteminin yaradılmasında əsas məqsəd dövlətin malik olduğu maliyyə resurslarının optimal idarə edilməsinə zəmin yaratmaq və onu təmin etmək idi. Xəzinədarlıq, maliyyələşmə xərclərinin minimuma endirməklə və dövlət büdcəsindən maliyyələşən təşkilatların fəaliyyətini tənzimləməklə həmin təşkilatlara vaxtında və zəruri resurslar əldə etməyə imkan verir.

“Azərbaycan Respublikasında dövlət xəzinədarlığının fəaliyyətinin tənzimlənməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 16 may 1997-ci il tarixli 568 nömrəli Sərəncamına uyğun olaraq xəzinədarlıq sistemi respublikada mərhələlərlə tətbiq olunmuş və son nəticədə bütün respublikanı əhatə etmişdir. Bununla da, respublikada dövlət maliyyə vəsaitlərindən istifadə olunmasının səmərəli mexanizminin formalaşdırılması, bu vəsaitlərin birbaşa son təyinatına çatdırılması və onunla bağlı əməliyyatların yalnız xəzinə hesabları vasitəsilə aparılması üçün zəruri hüquqi baza yaradılmışdır.

1997-ci ilin may ayında Azərbaycan Respublikasında Xəzinədarlıq sisteminin tətbiqinin II mərhələsinə başlanılmışdır. “Azərbaycan Respublikasında Xəzinədarlıq sisteminin tətbiqi Qaydaları (II mərhələ)” Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi tərəfindən 31 avqust 1997-ci il tarixli I-136 sayılı əmrlə təsdiq edilmişdir. Respublikamızda tətbiq olunan I mərhələ Xəzinədarlıq sisteminin II mərhələsi üçün hazırlıq fazası olub, I mərhələdə büdcənin icrası üzrə əməliyyatların uçotu Xəzinə Hesab Kitablarında (XHK-da) mövcud uçot sistemi ilə paralel aparılmışdır. Nəzərə almaq lazımdır ki, I mərhələdə aparılan uçot II mərhələdə davam etdirilə bilməzdi, çünki I mərhələ sınaq dövrü hesab edilirdi. II mərhələdə isə I mərhələdən fərqli olaraq bank tərəfindən büdcənin icrası üzrə əməliyyatların uçotunun aparılması və hesabatın hazırlanmasına ehtiyac olmamışdır. Bununla da bu işlər Xəzinədarlığın və Maliyyə Nazirliyinin birbaşa vəzifələrinə çevrilmişdir.

Xəzinədarlıq sisteminin bütövlükdə formalaşdırılmasında II mərhələ yeni bank qaydaları və maliyyələşmə mexanizminin yaradılması ilə əlaqədar olaraq manatla, qəpiklə mövcud olan bütün büdcə və büdcədən kənar bank hesabları bağlanmış, hər bir rayonda Maliyyə Nazirliyi tərəfindən müəyyən edilmiş müvəkkil banklarda Xəzinədarlığın Tranzit Hesabları (XTH) açılmış və həmin filiallar Agent-Bank (AB) adlanaraq Yerli Xəzinədarlıq Orqanlarının (YXO) əməliyyatlarını həyata keçirmişlər, Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin Baş Dövlət Xəzinədarlığının maliyyə əməliyyatlarını həyata keçirmək üçün Mərkəzi

Bankda (MB) Xəzinədarlığın Vahid Hesabı (VXH) adlandırılmışdır. Xəzinədarlığın II mərhələsi zonalar üzrə mərhələlərlə tətbiq edildikcə müvafiq rayonların ərazilərində yerləşən bütün respublika və yerli büdcə təşkilatlarının hesabları bağlanmışdır. Bank hesablarının bağlanması nəticəsində YXO-lar bir büdcə hesabı üçün Xəzinədarlığın hesab Kitabını (XHK) açmışdır. MB-nin 12 zona hesablaşma-kassa mərkəzləri (ZHKM), həmçinin Dövlət Səhmdar-Kommersiya Banklarının baş idarələrində yerləşən hesablaşma-kassa mərkəzləri vasitəsilə XHT və Vahid Xəzinədarlıq hesabı arasında gündəlik hesablaşma aparılaraq XTH hər gün sıfır balansla bağlanırdı. Bank hesabları bağlanılaraq qalıqların XTH-yə köçürülməsi ilə əlaqədar olaraq maliyyələşmə mexanizmində də əhəmiyyətli dəyişikliklər aparılmışdır. Ümumiyyətlə, Xəzinədarlığın II mərhələsi XTH-lər və XCH arasında gündəlik hesablaşmanı, həmçinin yeni maliyyələşmə mexanizmini nəzərdə tuturdu.

Zona Xəzinədarlıq Orqanları (ZXO) həm YXO kimi öz əməliyyatlarını icra edirdilər, həm də həmin ərazidə yerləşən YXO-ların işlərini əlaqələndirərək zona üzrə İcmal Hesabatları tərtib edirdilər.

Əvvəlcədən Baş Dövlət Xəzinədarlığı tərəfindən təyin olunmuş Xəzinədarlığın II mərhələsinin başladığı gün XTH-lərin qalıqlarına aid gündəlik hesablaşma əməliyyatlarının həyata keçirmək üçün Baş Dövlət Xəzinədarlığı MB-nin Əməliyyat İdarəsində Xəzinədarlığın Cari hesabını açdı.

Xəzinədarlıq sisteminin II mərhələsi tətbiq olunduqca YXO-lar üçün AB-lərdə tranzit xəzinə hesabları adlanan subhesablar açılırdı.

Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin fəaliyyətini bazar iqtisadiyyatının tələblərinə uyğunlaşdırmaq və dövlət maliyyəsinin idarə edilməsi sistemini təkmilləşdirmək məqsədilə Maliyyə Nazirliyi haqqında Əsasnamə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2000-ci il 04 fevral tarxildi 271 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmişdir.

Baş Dövlət Xəzinədarlığının fəaliyyətini bu Əsasnamənin tələblərinə uyğunlaşdırılmasını həyata keçirmək üçün Azərbaycan Respublikası Nazirlər

Kabinetinin 2000-ci il 06 noyabr tarixli 203 nömrəli Qərarı ilə “Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi yanında Dövlət Xəzinədarlığı haqqında Əsasnamə” təsdiq edilmişdir.

1999-cu ildən başlayaraq Respublikada öhdəliklərin xəzinə uçotuna qəbul edilməsi və maliyyə planlaşdırılması kimi mexanizmləri əhatə edən xəzinədarlığın üçüncü mərhələsi tətbiq olundu. Bu mərhələdə dövlət büdcəsinin xərcləri üzrə öhdəliklərin qəbul olunması, maliyyə planlaşdırılması, mədaxil və məxaric əməliyyatları üzrə pul dövriyyələrinin tərtibi nəzərdə tutulmuşdur.

Xəzinədarlıq sisteminin dördüncü mərhələsində büdcə təşkilatlarının maliyyə əməliyyatlarına müvafiq nəzarətin qəbul edilmiş öhdəliklərlə yanaşı müqavilələrdə nəzərdə tutulmuş şərtlər daxilində malların (iş və xidmətlərin) satın alınması zamanı tərtib olunması üçün 1 avqust 2000-ci il tarixdən büdcədən maliyyələşən kredit sərəncamçıları tərəfindən alınan malların, qəbul olunan iş və xidmətlərin xəzinə uçotuna qəbul edilməsi mexanizmi tətbiq olundu.

“Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi tədbirləri haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2009-cu il 9 fevral tarixli 48 nömrəli Fərmanı ilə Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin yeni strukturu və yeni yaradılmış agentlik və xidmətlərin əsasnamələri təsdiq edilmişdir. Bununla da Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin Dövlət Xəzinədarlığı Agentliyi yaradılmışdır.

1.3 Dövlət xəzinədarlığında büdcənin gəlir və xərclərinin uçotunun sənədlər sistemi

Azərbaycan Respublikasında “Büdcə sistemi haqqında” Qanuna müvafiq olaraq Azərbaycan Respublikasında büdcə xərslərinin kassa icrası xəzinədarlıq vasitəsilə aparılır. Bu məqsədlə xəzinədarlıqda büdcə xərclərinin düzgün və təyinatı üzrə, mövcud büdcə xərclərinin təsnifatını (iqtisadi, funksional, təşkilati) əldə rəhbər tutaraq uçotunu aparmaq üçün müəyyən sənədlər toplusundan istifadəyə ehtiyac yaranır. Xəzinədarlıqda mövcud əməliyyatların aparılması öz əksini ilk növbədə ilkin uçot sənədlərində tapır.

Xəzinədarlığın Hesab Kitabı (XHK) xəzinədarlıqda ilk mühasibat sənədi hesab olunur. Bu kitab iki hissədən ibarətdir:

- analitik
- sintetik

Analitik hissədə maliyyə əməliyyatlarının detalları yerləşdirilir. Bura aşağıdakı əsas qrafalar aiddir:

1. əməliyyatların aparılma tarixi;
2. əməliyyat vasitəsinin adı, tarixi (çek, göstəriş və s.)
3. əməliyyatın qeydiyyatı;

Bütün Xəzinədarlığın Hesabı Kitablarının sintetik hissəsinə aşağıdakı əsas qrafalar daxil edilir:

1. debet
2. kredit
3. balans (qalıq məbləğ)
4. müxabirələşmə hesabı

Əməliyyatın tarixi	Əməliyyat haqqında			Əməliyyatın təsviri	Debitor	Kreditor	Balans	Müxbirləşmə hesabı
	Əməliyyat vasitəsinin	№-si	tarixi					
1	2	3	4	5	6	7	8	9

Qrafalar:

1. Agent – Bankda əməliyyatların tarixi gündəlik bank hesabatına əsasən aparılır.
2. Əməliyyatın adı, tarixi və əməliyyat haqqında istənilən məlumatlar.
3. Əməliyyat haqqında məlumat.
4. Debitin miqdarı.
5. Kreditin miqdarı.
6. Məbləğin balansı: kredit (+) /debet (-).
7. Xəzinədarlıq Hesabı Kitabının nömrəsi: hansı ki, orada müvafiq debet və kredit qeydə alınmışdır.

Xəzinədarlığın Hesab Kitabının (XHK) bir neçə növü məlumdur: - Xəzinədarlığın Hesab Kitabı “Gəlirlər” (respublikas və yerli) Bu Xəzinədarlığın Hesab Kitabı il ərzində dövlət büdcəsinə daxil olmuş və respublika və yerli büdcə arasında paylanmış gəlirləri əks etdirir. Buraya elə əməliyyatlar daxil edilir ki, o gəlir kimi qiymətləndirilir (respublika, yerli və ya xüsusi əhəmiyyətli əməliyyatlar) və ya xəzinədarlıq ssuda kimi almışdır. Buna görə də digər Yerli Xəzinədarlıq Orqanlarından və Mərkəzi Xəzinədarlıqdan alınmış ssudalar, qrantlar, subvensiyalar Xəzinədarlığın Hesab kitabına daxil edilmir.

- Xəzinədarlığın Hesab Kitabı “Yerli (bölüşdürülməyən)”

Bu Xəzinədarlığın Hesab Kitabı o ehtiyatları əhatə edir ki, o yerli büdcə üçün nəzərdə tutulmuşdur. Bu ehtiyat vəsaitlər gündəlik olaraq “Gəlirlər” (respublika və

yerli) Xəzinədarlığın Hesab Kitabından “Yerli (bölüşdürülməyən)” Xəzinədarlığın Hesab Kitabına köçürülür.

Yerli xəzinədarlıq orqanlarından və ya Mərkəzi Xəzinədarlıqdan yerli büdcə üçün alınmış vəsaitlər də (qrantlar, subvensiyalar, maliyyələşdirmə buraya daxil deyildir). “Yerli (bölüşdürülməyən) xəzinədarlığın Hesab Kitabına köçürülür. Ehtiyat vəsaitlər yerli hökumət orqanları tərəfindən qeyri-bərabər səviyyədə təyinatlaşdırıldığı üçün Xəzinədarlığın Hesab Kitabı da bu səviyyəyə uyğun aparılmalıdır.

- Xəzinədarlığın Hesab Kitabı “Yerli (bölüşdürülən) və Respublika (bölüşdürülən).

Bu ixrac Xəzinədarlığın Hesab Kitabı hər bir yerli və respublika büdcə təşkilatında aparılır. Kitabda hər bir ixrac maddəsinə xüsusi səhifələr ayrılmışdır ki, burada təşkilatın məxariclərinin iqtisadi göstəriciləri xüsusi paraqrafla verilmişdir. Beləliklə, bütün büdcə təşkilatı üçün yox, onun iqtisadi göstəricilərini əks etdirən hər bir maddə üçün xüsusi olaraq xəzinədarlığın Hesab Kitabı aparılır. Bu ixrac üzərində səmərəli nəzarət etməklə yanaşı, həm də göstərir ki, Maliyyə Nazirliyi dövlət idarə orqanları və yerli maliyyə orqanları mövcud iqtisadi təsnifatın müvafiq paraqrafına uyğun olaraq vəsait ayırır:

- Xəzinədarlığın Hesab Kitabı “Xüsusi vəsaitlər (respublika və yerli)” Respublika və yerli büdcənin hər bir fonduna (hətta “büdcədən kənar” adlandırılan da) I Xəzinədarlığın Hesab Kitabı aparmaq lazım gəlir. Belə Xəzinədarlığın Hesab Kitabları ilə oxşardır. Buna görə də bu kitabda qeydiyyat formaları əməliyyatlar və eləcə də nəzarət “Yerli (bölünən və “Respublika (bölünən)” Xəzinədarlığın Hesab Kitablarında olduğu kimi aparılmalıdır.

- “Agent-Bank” Xəzinədarlığın Hesab Kitabı və 2Sərəncamlar” Xəzinədarlığın Hesab Kitabları.

Bu Xəzinədarlığın Hesab Kitablarının məqsədi Agent-Bankın tranzit xəzinədarlıq hesablarının və Milli Bankın bankda aparılan əməliyyatlarının gündəlik

1. Xəzinədarlığın Hesab Kitabları dərəcələrinə uyğun olaraq ardıcıl olaraq qeyd edilir.

2. Registr 2 hissədən-(a) ehtiyat vəsaitlər Xəzinədarlıq Kitabı üçün yuxarı hissə, (b) texniki xəzinədarlığın Hesab Kitabı üçün aşağı hissə.

3. Hər Xəzinədarlığın Hesab Kitabı üçün debet və kredit göstəriciləri hər gün qeyd olunur. Hər kateqoriyadan olan Xəzinədarlığın Hesab Kitabı və bütün Xəzinədarlığın Hesab Kitablarında yekun məbləğ hər gün qeyd olunmalıdır. Baş Kitabın gündəlik balansının düzgünlüyünə sübut, bütün Xəzinədarlığın Hesab Kitablarında debet və kreditin yekun məbləğinin bərabər olmasıdır. Ayın axırında başlanğıc və yeni aya keçirilmiş qalıq göstərmək lazımdır.

4. Hər kateqoriyadan olan xəzinədarlığın Hesab kitabının yekun göstəricilərini gün ərzində mütləq Baş Kitabın gündəlik ümumiləşdirici yekun balansına keçirmək lazımdır. Baş Kitabın yekun balans hesabatı hər ay aparılır. Yekun hesabatda iki əsas anı yoxlamaq lazımdır:

1. Debet və kreditin yekun göstəricilərinin axırıncı sətri ilkin balansda olduğu kimi (qrafa A) yekun balansda (qrafa Q) olduğu kimi sifra bərabər olmalıdır.

2. Kreditin (qrafa B) və debetin (qrafa V) məbləği bərabər olmalıdır və bütün ümumi yekunun qarşısında dayanmalıdır.

Baş Kitabın balans yekun hesabatı

Rayon _____

Xəzinədarlıq

Ay _____ il _____

	A	B	V	Q	D
I. Büdcə vəsaitləri					
1. Respublika (bölünən)					
2. Yerli (bölünən)					
3. Yerli (bölünməz)					
4. Gəlirlər 8 (resp.və yerli)					
5. Bütün büdcə vəsaitləri (1+2+3 +4)					
II Büdcədən kənar vəsaitlər					
6. Res.büd-kənar vəsaitlər					
7. Yerli büd-kənar və s.	İlkin balans	K-t	D-t	Yekun balans	Komp.
8. Bütün vəsaitlər (5+6+7)					
III Texniki KXH					
9. Agent-Bank					
10. Köçürmə YXO-YXO					
11. Köçürmə YXO-BX (9+10+11)					
Yekun (8+12)					

Xəzinədarlığın başqa sistemlərdən fərqləndirici xüsusiyyətləri “resurslar” anlayışı və onun üzrəndə nəzarətdir. Xəzinədarlıqla “resurslar” və “nəğd hesablar” anlayışları arasında fərq vardır. Bu vəsaitlərin dövriyyəsi bir-birindən fərqlənir. Belə ki, resurslar lazım gəldikdə bir Xəzinədarlığın Hesab Kitabından digərinə, bir xəzinədarlıqdan digərinə köçürülə bilər. Bu əməliyyatlar xəzinədarlıqda sayıqlıq və çeviklik yaradır. Bu zaman nəğd hesablar həmişə bankda vahid Xəzinədarlıq Hesabında qorunub saxlanır və köçürmələr əsas sənəd hesab olunan bir Xəzinədarlığın Hesab Kitabından digərinə köçürülür. Bütün resursların köçürülməsinin fərqli xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, onlaq nəğd hesablar deyil və buna görə də bankın iştirakını tələb etmir. Onlar bir xəzinədarlığın daxilində, istərsə də xəzinədarlıqlar arasında köçürülə bilər.

Hesabların bir xəzinədarlıq daxilində köçürülməsi. Xəzinədarlıq daxilində resurslar bir xəzinədarlığın Hesab Kitabından digərinə köçürülür. Belə köçürülmələrə misal olaraq rayon xəzinədarlığında resursların “Gəlirlər” (respublika və yerli)” xəzinədarlığın Hesab Kitabından “Yerli (bölünən)” Xəzinədarlığın Hesab Kitabına və ya “Yerli (bölünməz)” Xəzinədarlığın Hesab Kitabına köçürülə bilər.

Resurslar, həmçinin “Gəlirlət (respublika və yerli)” Xəzinədarlığın Hesab Kitabından “Respublikanın büdcədən kənar resursları” Xəzinədarlığın Hesab Kitabına da köçürülə bilər. Mərkəzi Xəzinədarlıqdan köçürmələr “Respublika gəlirləri” Xəzinədarlığın Hesab Kitabından Maliyyə Nazirliyi tərəfindən məxaric olunan Respublika resursları Xəzinədarlığın Hesab Kitabına köçürülə bilər. Bir Xəzinədarlıq daxilində istənilən köçürmələri sərəncamları əsasında aparılır.

Xəzinədarlıq köçürmə sərəncamlarının forması

Xəzinədarlıq köçürməsi sərəncamı	
Nö	_____
Tarix	_____ ay _____ il
Məbləğ	_____ (rəqəmlərlə)
Debet	_____ (NXHK) Kredit _____ (NXHK)
Təyinat: məxaricin maliyyələşdirilməsi (gəlirlərin bölüşdürülməsi)	
Dövlət idarələrində digər səviyyələrdə köçürmələr	
Əsası	_____
_____ (büdcə sərəncamının nömrəsini və tarixi göstərmək)	
YXO-un (yerli Xəzinədarlıq Orqanının)	

Resursların bir xəzinədarlıqdan digərinə köçürülməsi. Xəzinədarlıqlar arasında köçürmələrin iki tipi mövcuddur:

- resursların yerli zonalararası şöbələrlə Mərkəzi Xəzinədarlıq arasında;
- resursların iki yerli regional xəzinədarlıqlar arasında köçürmələri.

Birinci tip köçürmələr Mərkəzi Xəzinədarlıqla regional və zona xəzinədarlıqları arasında baş verir. Mərkəzi Xəzinədarlıqdan regional və zona xəzinədarlıqlarına, adətən, büdcə xərcləri üçün vəsait məxaric olunur. Bəzən yerli büdcənin əlirləri şəhər və kənd icra orqanlarına və digər xəzinədarlıqların məxarici üçün də köçürülə bilər. Qeyd etmək lazımdır ki, dövlət idarələri (respublika və rayon)

arasında müxtəlif səviyyədə maliyyə əməliyyatları resursların köçürülməsi kimi həyata keçirilməlidir. Belə əməliyyatlar göndərən və qəbul edən mədaxil və məxariclərinin təsriflənməsi ilə nəticələnir. Belə əməliyyatlara misal olaraq müxtəlif ödəmələr və onlardan daxilolmalar, onların faizləri, subvensiyalar və qarşılıqlı ödəmələri göstərmək olar. Resursların bir xəzinədarlıqdan digərinə köçürülməsi xəzinədarlıqlararası köçürmə sərəncamlarına (XKS) əsaslanır ki, bu da göndərən xəzinədarlıq tərəfindən hazırlanır. Xəzinədarlıqlar arasındakı köçürmə sərəncamlarının (XKS) imzalanmış surətləri dövrü olaraq üzləşdirmək üçün göndərən xəzinədarlıqdan qəbul edən xəzinədarlığa ötürülür.

Xəzinələrarası Köçürmə Sərəncamlarının (XKS) köçürülməsi:

Surət 2	Surət 1
N_____ (XKS)	N_____ (XKS)
(YXO-MX/-YXO)	(YXO-MX/-YXO)
Tarix ___ ay ___ il	Tarix ___ ay ___ il
Kimdən _____	Kimdən _____
Kimə _____	Kimə _____
Məbləğ _____ (rəqəmlə)	Məbləğ _____ (rəqəmlə)
Debet _____ (N-XHK)	Debet _____ (N-XHK)
Kredit _____ (N-XHK)	Kredit _____ (N-XHK)
Məbləğ _____ (yazılı)	Məbləğ _____ (yazılı)
Təyinat: maliyyələşdirmə məxaricləri dövlət idarələrinin xərcləri, köçürmələri və s.	Təyinat: maliyyələşdirmə məxaricləri dövlət idarələrinin xərcləri, köçürmələri və s.
Əsas _____	Əsas _____
(XKS-a əsas verən sənədin nömrəsi və tarixi)	(XKS-a əsas verən sənədin nömrəsi və tarixi)
Müdirin soyadı (imzası və möhürü:)	Müdirin soyadı (imzası və möhürü:)
Göndərən YXO	Göndərən YXO
Alan YXO	Alan YXO

YXO (yerli xəzinədarlıq orqanı)

Resursların dəqiq qeydiyyatını aparmaq üçün hər bir xəzinədarlıq bütün köçürmələr üçün başqa xəzinədarlıqlardan alınan və onlara köçürülən vəsaitlər üçün registr forması tətbiq edilməlidir.

Daxil olan və yola salınan vəsaitlər üçün aşağıdakı registr forması təklif edilir:

Daxil olan resurslar üçün registr (DRR)

№-si	Tarix	Əməliyyat haqqında məlumat		Məbləğ	XHK debet	XHK kredit	DRR №-si
		XHK №-si və tarixi YXO adı	Təyinat və əsası				

Göndərilən resurslar üçün registr (GRR)

№-si	Tarix	Əməliyyat haqqında məlumat		Məbləğ	XHK debet	XHK kredit	DRR №-si
		XHK №-si və tarixi YXO adı	Təyinat və əsası				

Xəzinədarlıq aparılan gündəlik əməliyyatlara nəzarət məqsədilə üç növ üzləşmə aparılır:

1. Mədaxil üzrə üzləşdirmə: mədaxil üzrə üzləşdirmə vergi müfəttişliyi və xəzinədarlıq arasında aparılır. Belə ki, aylıq, rüblük və illik hesabat başa çatdıqdan sonra yerli xəzinədarlıq orqanı vergi müfəttişliyindən onun yazılı razılığı ilə bərabər Mərkəzi Xəzinədarlıq tərəfindən imza edilmiş üzləşdirmə arayışını və göstəricilərin də mədaxil edildiyi hesabatı əldə etməlidir.

2. Məxaric üzrə üzləşdirmə: büdcə təşkilatının ilk vəzifəsi öz məxariclərini yerli xəzinədarlıq orqanlarının hər bir büdcə təşkilatı üçün apardığı Xəzinədarlığın Hesab Kitabı ilə üzləşdirməkdir.

Hər bir bank hesabatının aylıq başlanğıc və son balansı, ay ərzində aparılan bütün bank əməliyyatları da daxil olmaqla xəzinədarlığın Hesab Kitabı ilə üzləşdirilməlidir.

Üzləşdirmədə əsas məqsəd dövlət büdcəsinin gəlir və xərclərinin məqsədli istiqamətdə, təyinatı üzrə istifadəsinə nəzarət etməkdir.

Fəsil II. Dövlət büdcəsinin kassa icrasının müasir vəziyyətinin təhlili.

2.1. Dövlət büdcəsinin kassa icrasında uçot və hesabatın təşkilinin təhlili.

Xəzinədarlıq idarəetmə sistemini həyata keçirən xəzinədarlığın müvafiq işçiləri aşağıdakı əsas prinsiplərin gözlənilməsini təmin etməlidirlər.

- Xəzinədarlığa dair hesabatlar və ya digər məlumatlar hazırlanarkən XHK-dakı yazılışlar əsas kimi götürülməlidir. Məhz buna görə XHK-dakı yazılışlar mühüm əhəmiyyət kəsb edir. XHK-lar işlənildikdən xəzinədar əmin olmalıdır ki, yazılışlar təlimatlara cavab verir. XHK-lara təlimata uyğun olmayan yazılışlar aparən işçilər buraxılan səhvlərə görə inzibati məsuliyyət daşıyırlar.

- Gəlirlərin müxtəlif səviyyəli büdcələr arasında bölünməsi Xəzinədarlığın vəzifəsinə aid edilir. Vəsaitlərin düzgün bölünməsinə görə xəzinədarlıq işçiləri ciddi məsuliyyət daşıyırlar.

- Büdcədənəkar vəsaitlər də xəzinədarlığın nəzarəti altında olur. Ləğv olunmuş büdcədənəkar bank hesablarının hər birinin əvəzinə xəzinədarlıqda bir XHK açılır. Beləliklə, büdcədənəkar vəsaitlərin ayrıca bank hesablarına köçürülməsinə ehtiyac qalmır. Bütün büdcə və büdcədənəkar daxilolmalar xəzinədarlığa daxil olur və müvafiq XHK-da öz əksini tapır. Büdcə Təşkilatı büdcədənəkar vəsaitlərin daxilolmasının uçotunu aparır. Büdcə Təşkilatı malik olduğu depozitlər haqqında siyahını YXO-ya təqdim edir və onların büdcədənəkar vəsait olduğunu əsaslandırır. Hüquqi cəhətdən əsaslandırıldıqdan sonra vəsaitin XHK-ya depozit olunmasını və “Gəlirlər” XHK-da müvafiq yazılış olduğunu yoxladıqdan sonra YXO XHK vasitəsilə vəsaiti “Gəlirlər” XHK-dan “Büdcədənəkar vəsaitlər” XHK-ya köçürülür. Büdcədənəkar vəsaitlərin xərclənməsinə xəzinədarlıq nəzarəti büdcə vəsaitlərinə tətbiq olunan qaydada həyata keçirir.

- XHK-larda kredit qalığının təmin edilməsi YXO rəhbərinin ən əsas vəzifələrindən biridir.

- XHK-larda yazılışlar aşağıdakı sənədlər əsasında aparılmalıdır, gündəlik əməliyyatlar haqqında bank çıxarışları xəzinə daxilində vəsaitlərin köçürülməsi haqqında xəzinədarlığın köçürmə sərəncamı (XKS) Xəzinələr arasında vəsaitlərin köçürülməsi haqqında xəzinəarası köçürmə sərəncamı (XAKS) XHK-ların yazılışı üçün digər heç bir sənəd istifadə edilməməlidir.

- Qalıqlar çıxarılmaqla bütün XHK-lar gündəlik bağlanılmalı və onların əsasında Baş Kitabın İcmal hesabat balansı tərtib edilməlidir.

- Bütün mühasibat hesabatları yalnız XHK-lar əsasında hazırlanmalıdır.

- Büdcənin icrası və xərclərə nəzarət üçün əsas vasitə xərc XHK-lardır. Xərclər üzərində nəzarətin səmərəli təşkilinə yalnız xərclər XHK-nı düzgün aparmaqla nail olmaq mümkündür.

Mərkəzi Xəzinədarlıqda birbaşa əməliyyatlar və nəğd hesabla aparılan əməliyyatlar fəaliyyət göstərir. Birbaşa əməliyyatlar üçün aşağıdakı Xəzinədarlığın Hesab Kitablarından istifadə olunur. Gəlirlər (Respublika), “Respublika (bölünən)”, “Milli Bankın müvəqqəti hesabı, “Respublika gəlirləri” XHK. Buraya daxildir

1. Respublika gəlirləri;
2. Qrantlar-alınma, nağd qaydada alınmış humanitar yardımlar;
3. Xəzinədarlıq vekselləri-daxilolmalar;
4. Milli Bankın sudaları-daxilolmalar;
5. Xarici borc-daxilolmalar;
6. İstiqrazlar-daxilolmalar;
7. Faizlərə görə daxilolmalar;
8. Ssudalar üzrə daxilolmalar-dövlət müəssisələri və ya digər orqanlar tərəfindən əsas məbləğin ödənilməsi;
9. Ssudalar üzrə daxilolmalar-yerli büdcə tərəfindən əsas məbləğin ödənilməsi;
- 10.Özəlləşdirmədən daxilolmalar;
- 11.Gəlirlər (müvəqqəti hesab) gəlir kateqoriyaları və ya təsnifatı

aydınlaşdırılmamış əməliyyatlardan daxilolmalar. “Gəlirlər” XHK-da kredit qeydlərinin yeganə əsası Milli Bank tərəfindən verilən Xəzinədarlığın Cari Hesabı (XHC) üzrə gündəlik bank çıxarışıdır. YXO-larda olduğu kimi “Gəlirlər” XHK hər gün “Gəlirlər” XHK-nın debeti və “Respublika” (bölüşdürülməyən) – Maliyyə Nazirliyinin ümumi resursları” XHK-nın krediti üzrə sıfır balansla bağlanır.

- “Respublikas (bölüşdürülməyən) – Maliyyə Nazirliyinin ümumi resursları” XHK.

Bu XHK “Respublika gəlirləri” XHK-ya uyğun olaraq respublika gəlirlərin və “Köçürmə (YXO-MX) üzrə YXO-dan Mərkəzi Xəzinədarlığa alınan vəsaitlərin köçürüldüyü bütün respublika resurslarının kreditləşdiyi əsas XHK-dır. Bu XHK-dan vəsaitlər (debet üzrə) respublika xərcləri üzrə tələbatı ödəmək məqsədilə sonrakı kateqoriyadan olan resurs XHK-ya köçürülür. Bu XHK üçün standart forma istifadə edilir. Qeyd edilən XHK-nın balansına respublika xərcləri üçün nəzərdə tutulmuş resurslar əlavə edilir və bütövlükdə respublika xərclərinin maliyyələşdirilməsi bu XHK-da vəsait qalığı nəzərə alınmaqla həyata keçirilməlidir. Göstərilən XHK sonuncu məlumatları əhatə etdiyi üçün onun düzgün aparılması böyük əhəmiyyət kəsb edir.

- “Respublika məqsədli resurslar”

Bəzən respublika resursları, məqsədli xarakter daşıyır. Bu hallar üçün qeyd edilən XHK nəzərdə tutulmuşdur ki, o standart formada aparılır.

- “Respublika (bölüşdürülməyən) – Nazirliklərin xərclədiyi respublika resursları” XHK.

Bu XHK-nı hər bir nazirlik üçün aparmaq lazımdır. Respublika xərclərinin Maliyyə Nazirliyinin qəbul etdiyi büdcə sərəncamları üzrə maliyyələşdirilməsi zamanı vəsaitlər “Maliyyə Nazirliyinin ümumi resursları” XHK-dan bu XHK-ya, oradan isə Köçürmə (YXO-MX)” XHK vasitəsilə XAKS üzrə YXO-ya köçürülür. Bu XHK-lar hər bir nazirliyin maliyyələşdirilməsi üzrə

bütün zəruri məlumatları əhatə edir. Burada da XHK-nın standart forması istifadə edilir.

- “Milli Bankın müvəqqəti hesabı” XHK

Göstərilən XHK demək olar ki, tamamilə YXO üçün istifadə edilən “Agent-Bank” XHK kimidir və XCH üzrə Milli Bankın çıxarışına əsasən aparılır (birbaşa əməliyyatlar).

- “Köçürmə (MX-YXO)” XHK. Bu Xəzinədarlığın Hesab Kitabı Mərkəzi Xəzinədarlıq ilə Yerli Xəzinədarlıq orqanı arasında vəsaitlərin köçürülməsi üçün istifadə edilir. Onun YXO üçün nəzərdə tutulan formada hər bir rayon və zona xəzinədarlığı üçün aparmaq lazımdır.

- “Milli Bankın əsas hesabı” XHK.

Bu Xəzinədarlığın Hesab Kitabındakı pul vəsaiti balansını göstərir, XHK-ya köçürülən vəsaitləri əks etdirir. Hər ay bütün Xəzinədarlığın Hesab Kitabları üzrə aşağıdakı mühasibat hesabatları aparılır:

- Aylıq hesabatlar
- İllik hesabatlar
- Yekun hesabatlar

Aylıq hesabatların formaları.

1. YXO tərəfindən Respublika büdcəsinin icrasına dair aylıq hesabat
2. YXO tərəfindən yerli büdcənin icrasına dair aylıq hesabat
3. MX tərəfindən Respublika büdcəsinin icrasına dair aylıq hesabat
4. YXO tərəfindən Respublika və yerli xüsusi vəsaitlərin icrasına dair

aylıq hesabat

5. MX tərəfindən Respublika büdcəsi, yerli büdcə və xüsusi vəsaitlərin icrasına dair aylıq hesabat hazırlanır. Bu hesabat özündə dövlət büdcəsindən maliyyələşməni və onun kəsirini əks etdirir.

İllik hesabatları aşağıda göstərilən bağlama proseduralarına uyğun tərtib etmək lazımdır. İllik hesabatın xəzinədarlığın II mərhələsinin tərtibindəki funksional

təsnifatın bütün səviyyələri üzrə olan göstəricilərini Bütçə Təşkilatlarından alaraq II mərhələnin tətbiq edildiyi birinci ayın aylıq hesabatı ilə üzləşdirmək lazımdır. Sonrakı aylardan 31 dekabra qədər olan tarixədək olan dövrün göstəricilərini XHK-dan götürmək lazımdır. Bütün xəzinədarlıq Orqanlarının əsas prinsipi odur ki, hesabat ancaq həmin ildə aparılmış mədaxil və məxarici əhatə edir. Bu əməliyyatlar bank çıxarışlarında Agent-Bankla Yerli Xəzinədarlıq və ya Milli Bank arasında aparılan birbaşa və köçürmə əməliyyatlarında öz əksini tapmışdır. 31 dekabr iş başa çatdıqdan sonra xəzinədarlıq bütün hesabları bağlayır. Bağlama proseduraları aşağıdakı əsas mərhələləri əhatə edir:

1. Üzləşdirmə əməliyyatlarının aparılması;
2. Xəzinədarlığın Hesab Kitablarında uçot səhvlərinin düzəldilməsi;
3. Üzləşdirmə sertifikatlarının hazırlanması;
4. İstifadə edilməyən vəsaitlərin resurs sahibinə köçürülməsi;
5. Texniki Xəzinədarlığın Hesab Kitablarının üzləşdirilmiş qalıqlarının yeni açılan Xəzinədarlığın Hesab Kitablarına köçürülməsi;
6. İlin sonuna son qalıqların Xəzinədarlığın Hesab Kitablarının ilkin qalıqları kimi qəbul edilməsi.

Üzləşdirmə əməliyyatları Üzləşdirmənin iki növü mövcuddur:

1. Xəzinələrarası.
2. Xəzinə ilə büdcə təşkilatları və vergi müfəttişliyi arasında.

Xəzinələrarası üzləşdirmə prosedurası texniki XHK-lar üçün nəzərdə tutulmuş və aşağıdakı Xəzinədarlığın Hesab Kitabı növləri üzrə həyata keçirilməlidir.

- a) Köçürmə YXO-MX;
- b) Köçürmə YXO;
- c) Sərəncam və müvəqqəti hesab;
- d) MB-nın müvəqqəti hesabı və MX-in müvəqqəti hesabı;

Xəzinə ilə digər təşkilatlar arasında üzləşdirmə aşağıdakı əməliyyatlar

üzrə aparılır:

- a) xərc
- b) gəlir
- c) maliyyələşmə

Xəzinələrarası köçürülən resursların üzləşdirilməsi.

Bu üzləşdirmə prosedurasını başlamaq və sona çatdırmaq göndərən xəzinədarlığın, başqa sözlə digər YXO-ya resurs göndərən xəzinədarlığın vəzifəsidir. Buna görə də bu YXO-lar öz nümayəndələrini resurs alan xəzinədarlığa göndərməli, qarşılıqlı əməkdaşlıq şəraitində üzləşdirmə əməliyyatı həyata keçirməlidir. Məlumatların müqayisəsi üç növ yazı əsasında aparılmalıdır:

- 1) Köçürmə YXO-YXO və köçürmə YXO-MX;
- 2) Daxil olan vəsaitlərin registri və göndərilən vəsaitlərin registri;
- 3) Xəzinələrarası Köçürmə sərəncamları (XAKS).

Resurs göndərən YXO hər bir ay üzrə göndərilən məbləğləri göstərməklə üzləşdirmə üçün nəzərdə tutulan arayış formalarının birinci qrafasını doldurmalıdır. Resursların köçürülməsi üzrə uçot əməliyyatlarında üzləşdirilməmiş heç bir məbləğ qalmamalıdır.

Sərəncam və Müvəqqəti hesab XHK-larının üzləşdirilməsi.

Mərkəzi Xəzinədarlığın apardığı aralıq üzləşdirmə - Sərəncam XHK ilə Müvəqqəti XHK arasında üzləşdirmə - dövlətin nağd vəsaitləri qalığının tənzimlənməsində səhvlərdən yaxa qurtarmaq üçün çox vacib və zəruridir. Bu üzləşdirmə iki üsulla həyata keçirilir. Birinci üsula əsasən üzləşdirmənin aylıq və icmal hesabatlarda yanaşı YXO-lardan üzləşdirmə haqqında aylıq hesabatların Mərkəzi Xəzinədarlığa daxil olması anından başlayaraq aparmaq lazımdır. Mərkəzi Xəzinədarlıq üzləşdirmə haqqında aylıq hesabatın hər bir məbləğini müvafiq YXO-nun Müvəqqəti hesab aylıq XHK-nın hər bir tarix üzrə məbləği ilə yoxlanılmasını, həmçinin üzləşdirmə haqqında aylıq hesabatın artıq gəlir məbləğləri üzrə və həmin hesabatın artıq xərc məbləğləri üzrə ayrıca yoxlanılmasını aparılmalıdır. Bəzən

Müvəqqəti hesab XHK-da müvafiq məbləğlər ayın və rübün başa çatmasından dərhal sonra əmələ gələ bilər. Bu proseduranın başa çatmasından sonra üzləşdirilməyən məbləğlərin siyahısını hazırlamaq, həmçinin MB, AB, müvafiq YXO və digər maraqlı tərəflər səviyyəsində bu məbləğlər üzrə üzləşdirməni başa çatmış son prosedura kimi qəbul etmək olmaz, çünki üzləşdirmə YXO-ların birbaşa iştirakı ilə, həmçinin Sərəncam ə Məktub-Sərəncam XHK-dakı ilkin yazıların yoxlanması əsasında aparılmalıdır. Bu mərhələdə yazılarda düzəlişlər aparmaq vacib deyil. Axırncı üzləşdirmə hər bir YXO axırncı üzləşdirmənin aparılmasına maraqlı olmalıdır və öz nümayəndəsini MX-yə göndərməklə bütün zəruri yazıları, daha doğrusu Sərəncam, Agent-Bank üzləşdirmə haqqında aylıq hesabat XHK-larını, çıxarışları və s. təqdim etməlidirlər. Bu üzləşdirmə prosedurası axırncı üzləşdirmə adlanır, çünki o YXO-ların XHK-larında qeyd edilən uçot yazıları əsasında aparılır. Hər bir YXO gəlirlərin artıq olduğu halda R-4 formasının, xərclərin artıq olduğu halda isə R-5 formasının birinci qrafasında həmin məbləği qeyd edir. Bu məbləğlər hər bir ay üzrə sərəncam XHK və YXO-nun icmal hesabatından məbləğlərlə üzləşməlidir. Məlumatların müqayisəsini hər bir Məktub-Sərəncam üzrə ay və gün ardıcılığını nəzərə almaqla hər bir hesablaşma məbləği üzrə aparmaq lazımdır. Sərəncam XHK-nın hər bir debet və kredit məbləğini yoxlamaq və MX-dəki müvafiq Müvəqqəti hesab XHK-nın uyğun kredit və debet məbləğləri ilə tənzimləmək lazımdır. Bu yoxlamanın aparılmasında məqsəd Sərəncam XHK-nın düzgün aparılmasına əmin olmaqdır. Üzləşmənin və səhvlərin düzəldilməsinin başa çatmasından sonra hər bir YXO R-4 və R-5 formalarında üzləşdirmə haqqında arayış hazırlamalıdırlar.

Xəzinədarlığın Hesab Kitabında uçot səhvlərinin düzəldilməsi.

Uçotda buraxılan səhvlər adətən üzləşdirmə proseduralarının aparılması nəticəsində aşkar olur. Əvvəllər qey olunduğu kimi bu səhvlər müvafiq XHK-lardan minus müxabirləşmələrinin (minus debet və ya minus kredit) köməyi ilə təshis olunur. Səhvlərin düzəldilməsi xəzinədarlığın rəhbərliyi tərəfindən SE-I

formasını təsdiq edildikdən sonra ayrılıla bilər. Nəzərə almaq lazımdır ki, səhvlərin düzəldilməsi o əməliyyatlar üzrə aparılır ki, onlar həmin maliyyə ili ərzində həyata keçirilmiş olsunlar. Cari ilin hesab kitablarında əvvəlki illərin əməliyyatları üzrə düzəlişlər aparmaq olmaz.

Hesabların istifadə edilməyən qalıqlarının köçürülməsi.

Bağlama prosedurasının dördüncü addımı respublika (bölişdürülən) və yerli (bölişdürülən) XHK-larının istifadə olunmayan qalıq məbləğlərinin müvafiq büdcənin resurs XHK-larına köçürülməsidir. Respublika (bölişdürülən) XHK-nın istifadə olunmayan qalığı Maliyyə Nazirliyinin ümumi resursları (bölişdürülməyən) XHK-ya daxil edilmək üçün MX-yə köçürülür. Yerli (bölişdürülən) XHK-ların qalıqları isə YXO daxilində müvafiq Yerli (bölişdürülməyən) XHK-lara köçürülür. Bu köçürmələri də üzləşdirmək lazımdır.

Texniki XHK-larının üzləşdirilmiş qalıqlarının atılması prosedurası.

Hər bir YXO-da göstərilən adla yeni bir texniki XHK açılmalıdır. Bu XHK-nın açılmasında məqsəd texniki XHK-larda debet və kredit qalıqlarının atılmasıdır. Bu qalıq məbləğləri xəzinəarası üzləşdirmə prosedurasından tam keçməli və üzləşdirmə arayışı ilə təsdiq edilməlidir. Hər bir ilin dekabr ayının aylıq icmal hesabat balansı ilə yanaşı MX-yə təqdim edilən arayışdakı bu məbləğlər ilin sonunda qeyd edilən - Köçürülmüş və Üzləşdirilmiş Qalıqlar XHK-ya köçürülməlidir. Üzləşdirilən və atılan bu məbləğləri növbəti ilə keçirmək lazım deyil.

Qalıqları atıla bilən XHK növləri.

İlin sonunda aşağıdakı XHK-ların qalıqları atıla bilər.

- Sərəncam XHK və hər bir YXO üçün Müvəqqəti hesab XHK
- Hər bir YXO-da Köçürmə (YXO-YXO) XHK
- Hər bir YXO-da Köçürmə (YXO-MX)
- XHK və MX-də hər bir YXO üçün Köçürmə (YXO-MX)
- MX-də MB-nin Müvəqqəti hesabı (birbaşa əməliyyatlar) XHK və MX-nin müvəqqəti hesabı XHK.

İlin sonuna Baş Kitabın İcmal Hesabat Balansının hesablanması.

Bütün Yerli Xəzinədarlıq orqanları, Mərkəzi Xəzinədarlıq (birbaşa əməliyyatlar) və Mərkəzi Xəzinədarlıq (kassa əməliyyatları) həmin il üçün iki Baş Kitabın İcmal Hesabatını hazırlamalıdır. Birinci İcmal Hesabat XHK-da üzləşdirmənin və düzəlişlərin aparılmasından, həmçinin istifadə olunmayan qalıqların köçürülməsindən sonra hazırlamalıdır. İkinci İcmal Hesabat son, birdəfəlik hesabat hesab edilir və o, üzləşdirilmiş qalıqların yeni Köçürülmüş və üzləşdirilmiş Qalıqlar XHK-ya köçürülməsindən sonra, başqa sözlə Bağlama prisedurasında nəzərdə tutulan əməliyyatların yerinə yetirilməsindən sonra hazırlanır. Hər iki İcmal Hesabat bütöv il üçün hazırlanmalı və İllik Hesabatla birlikdə təqdim edilməlidir.

İllik hesabatın bir neçə forması mövcuddur:

- Dövlət resurslarının qalığı və ilin sonunda onların yerləşdirilməsi. Bu forma iki hissədən ibarətdir: a) resurs qalıqlarının rayon və Mərkəzi xəzinədarlıq kateqoriyaları üzrə bölüşdürülməsi b) Dövlət büdcəsinin Baş Kitaba əsasən yekun hesabatı. Bu hesabatlar dövlət resurslarının (büdcə və büdcədən kənar) qalığına əsasən aparılır. Bu hesabat formaları dövlət resurslarının qalığı, onların növləri (büdcə və büdcədən kənar), kateqoriyaları (respublika və yerli), həmçinin onların rayonlar üzrə bölüşdürülməsi üzrə çox vacib məlumat əldə etməyə imkan verir. Bundan başqa, onlar hesabatların və XHK qalıqlarının vahid Xəzinədarlıq Hesabı ilə üzləşdirməsinin düzgünlüyünü təşkil edir.

- Dövlət büdcəsinin icrası, büdcə kəsiri və onun maliyyələşdirilməsi haqqında icmal hesabat. Bu hesabat Azərbaycanın dövlət büdcəsinə əsasən hesablanır.

- Respublika və yerli büdcənin icrası haqqında müfəssəl hesabat. Bu hesabat formaları dörd hissədən ibarətdir:

a) gəlir, b) xərc və xalis kreditləşmə, v) kəsir/artıqlıq, q) maliyyələşmə.

Hər bir Yerli Xəzinədarlıq Orqanı və Mərkəzi Xəzinədarlıq (birbaşa əməliyyatlar) bu hesabatları hazırlayaraq icmallaşma üçün Mərkəzi Xəzinədarlığa

təqdim etməlidir. Dövlət borcu haqqında hesabat ödənilməyən borclar üçün hazırlanmış təsnifat üzrə Maliyyə Nazirliyinin Dövlət Borclarının İdarəedilməsi İdarəsi tərəfindən tərtib edilir. İki növ təsnifat istifadə edildiyi üçün (biri kreditor növü, digəri borc aləti növü üzrə) hesabat hər iki təsnifat üzrə hazırlanmalıdır. Məlumatlar həm daxili, həm də xarici borclar üzrə ayrıca təqdim edilir.

Xarici borc üzrə xarici valyuta ilə iki əlavə hesabat təqdim edilməlidir.

2.2 Dövlət büdcəsinin kassa icrasına xəzinədarlıqda cari nəzarətin təhlili.

Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin ideyaları əsasında müəyyənləşdirilmiş və inamla Azərbaycan Respublikasının Prezidenti möhtərəm cənab İlham Əliyev tərəfindən həyata keçirilən sosial-iqtisadi kurs əvvəlki illərə xas olan ardıcılıqla ölkə iqtisadiyyatının davamlı artımını təmin etməklə Azərbaycan xalqının maddi rifahının durmadan yaxşılaşmasını şərtləndirmişdir.

Azərbaycan Respublikasında ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi altında əhalinin gəlir əldə etmək imkanlarının genişləndirilməsi, ölkədə yoxsulluq səviyyəsinin azaldılması, aztəminatlı ailələrin və sosial cəhətdən xüsusilə həssas qrupların, ilk növbədə qaçqınların və məcburi köçkünlərin sosial və həyat şəraitinin yaxşılaşdırılması üzrə həyata keçirilən məqsədyönlü sosial-iqtisadi siyasət nəticəsində 2013-cü ildə ölkə əhalisinin rifahının yüksəldilməsi və sosial müdafiəsinin gücləndirilməsi istiqamətində növbəti əhəmiyyətli addımlar atılmışdır.

2013-cü ildə dövlət büdcəsinin icrası zamanı qətiyyətlə və uğurla davam etdirilən iqtisadi siyasət nəticəsində ölkənin makroiqtisadi göstəricilərinin artım sürəti təmin edilmiş, iqtisadiyyatın öncül sahələrində müsbət nəticələr əldə olunmuşdur.

Qarşıda duran bütün vəzifələr və sosial-infrastruktur layihələri icra edilmiş, əmək haqlarının, pensiya, təqaüd, müavinət və digər sosial ödənişlərin artırılması hesabına əhalinin sosial rifah halının daha da yaxşılaşdırılmasına nail olunmuşdur.

“Azərbaycan Respublikasının 2013-cü il dövlət büdcəsinin icrası haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu Milli Məclisdə qəbul edilmişdir.

“Azərbaycan Respublikasının 2013-cü il dövlət büdcəsinin icrası haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu və bununla bağlı hazırlanmış hesabat gəlirlərin toplanması və xərclərin icrası vəziyyəti ilə bağlı göstəricilərlə yanaşı, ehtiyat fondlarından istifadə, dövlət borcları barədə məlumatları da özündə əks etdirir.

2012-2013-cü illər üzrə Azərbaycan Respublikasının dövlət büdcəsi gəlirlərinin icrasına dair məlumat

Cədvəl №1

Büdcə daxilolmalarını təmin edən orqanlar	2012-ci il icra	2013				2012-ci il ilə müqayisə	
		proqnoz	icra	fərq	faiz	fərq	faiz
Gəlirlərin cəmi	10990,8	12150,3	12890,1	739,8	106,1	1899,3	117,3
<i>o cümlədən:</i>							
1. Azərbaycan Respublikasının Vergilər Nazirliyi	4171,7	4250,4	4471,6	221,2	105,2	299,9	107,2
2. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Gömrük Komitəsi	773,1	885,5	887,8	2,3	100,3	114,7	114,8
3. Azərbaycan Respublikasının Əmlak Məsələləri Dövlət Komitəsi	3,3	3,3	4,6	1,3	139,4	1,3	139,4
4. Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Fondu	6011,2	6998,0	7488,4	490,4	107,0	1477,2	124,6
4. Sair gəlirlər	31,5	13,1	37,7	24,6	287,8	6,2	119,7

2013-cü il dövlətin iqtisadi qüdrətinin möhkəmləndirilməsi və xalqın rifah halının yüksəldilməsində irəliyə doğru daha bir uğurlu il olmuşdur. Ölkədə yüksək maliyyə dayanıqlılığı nümayiş etdirilmiş, dövlətin valyuta ehtiyatları artmış, dövlət və icmal büdcələrin icrası zamanı əhalinin sosial müdafiəsinin güclənməsinə, qeyri-neft sektorunun, sahibkarlığın, regionların inkişafına üstünlük verilmiş, nəzərdə tutulmuş bütün sosial proqramlar fasiləsiz icra olunmuşdur.

Dövlət büdcəsinin gəlir və xərclərinin icrasına dair məlumat

Cədvəl № 2

	2004	2005	2006	2013	2014
Gəlirlər – cəmi, milyon manat	1509,5	2055,2	3881,2	19496,3	18384,0
<i>o cümlədən:</i>					
əlavə dəyər vergisi	452,7	599,9	737,8	2710,0	3209,0
aksizlər	72,4	141	187,4	793,3	874,5
mənfəətdən vergi	223,4	355,4	994,5	2374,8	2217,0
mədən vergisi (royalti)	97,8	53,5	100,2	121,5	20,0
əhalidən gəlir vergisi	221,6	317,4	378,5	859,7	882,0
əmlak vergisi	32,2	40,4	55,8	125,1	132,0
xarici iqtisadi fəaliyyətdən vergi	101,5	205,2	241,2	675,2	690,0
rüsumlar və qeyri-vergi ödənişləri	277,3	288,2	727,4	161,5	328,5
torpaq vergisi	14,1	15,3	18,5	33,1	48,0
sair	16,5	38,9	439,9	11842,1	9983,0
Xərclər-cəmi, milyon manat	1502,1	2140,7	3789,7	19143,5	20063,0
<i>o cümlədən:</i>					
iqtisadiyyatla	290,9	444,7	1246,9	8207,5	7655,1
sosial-mədəni tədbirlərlə	642,3	843,3	1049,5	4081,8	4816,2
<i>onlardan:</i>					
təhsilə	294,1	372,5	479	1437,7	1653,4
mədəniyyət və kütləvi informasiya vasitələrinə	34,1	45,5	59,9	226,6	311,4
səhiyyəyə	73,5	115,3	161,9	618,9	725,6
idmana	4,1	5,1	7,2	48,3	53,6
sosial-müdafiə fonduna	168,8	217,7	330,3	1730,9	2044,0
sosial təminat fonduna verilmiş vəsaitlərə	67,6	87,2	11,2	19,4	28,2
elmə	20	28,8	32	1170	146,8
hüquq mühafizə orqanlarına	155,9	206,4	278,5	1049,3	1240,3
dövlət hakimiyyəti və idarəetmə orqanlarının saxlanması xərcləri	89,3	123,9	142,9	349,3	526,4
sair	303,8	493,6	1039,9	5338,6	5678,2

2013-cü il icmal büdcənin gəlirləri 106,1 faiz, xərcləri 94,3 faiz icra edilmişdir.

2013-cü il dövlət büdcəsinin mədaxili təsdiq olunmuş proqnoza qarşı 99,1 faiz yerinə yetirməklə 2012-ci il ilə müqayisədə 2079,8 milyon manat və ya 17,3 faiz çox icra olunmuşdur.

Dövlət büdcəsinin xərcləri 94,3 faiz səviyyəsində icra edilsə də, 2012-ci il ilə müqayisədə 19,5 faiz çox olmuşdur. Hesabat ilində dövlət büdcəsi xərclərinin 56,5 faizi cari xərclərə, 42,7 faizi əsaslı xərclərə, 91,7 milyon manatı və ya 0,8 faizi

dövlət borclarına xidmətlə bağlı yönəldilmişdir. Dövlət büdcəsinin cari xərclərinin 31,5 faizi sosialyönümlü xərclərin maliyyə təminatına sərf edilməklə 2012-ci il ilə müqayisədə 3,3 faiz çox olmuşdur.

2013-cü il dövlət büdcəsində məcburi dövlət sosial sığorta haqları üzrə proqnozla nəzərdə tutulmuş məbləğdən az daxilolmalar nəticəsində pensiya və müavinətlərin ödənilməsində yarana biləcək gecikmələrə yol verilməməsi məqsədi ilə dövlət büdcəsində nəzərdə tutulmuş 534,0 milyon manat transfertdən əlavə olaraq Dövlət Sosial Müdafiə Fonduna 113,0 milyon manat maliyyə yardımı edilmişdir. Aztəminatlı ailələrə və digər kateqoriyalara aid olan sosial ödənişlərə tətbiq edilmiş artımların həyata keçirilməsi üçün dövlət büdcəsindən əlavə olaraq 12,7 milyon manat vəsait Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyinə yönəldilmişdir. 2010-cu ildə baza pensiyalarının məbləği 13,0 faiz artırılmış, ölkədə minimum əmək haqqının 13,0 faiz artımı hesabına dövlət büdcəsindən maliyyələşən təhsil, elm, səhiyyə, mədəniyyət ocaqlarında, kənd təsərrüfatı, ətraf mühitin mühafizəsi müəssisələrində çalışanların, hərbi qulluqçuların və xüsusi rütbəli əməkdaşların, dövlət qulluqçusu olmayan mülki şəxslərin aylıq vəzifə maaşlarının artımı təmin edilmişdir.

Aztəminatlı şəxslərə ödənilən sosial müavinətlərin məbləği orta hesabla 20 faiz, məcburi koçkünlərə yemək xərci üçün yerli müavinətin məbləği 11,0 faiz artırılmış, şəhid ailəsi üçün müəyyən edilmiş Azərbaycan Respublikası Prezidentinin təqaüdünün məbləğinə 50 faiz, doktorantlara, ali, orta ixtisas, peşə məktəbləri və peşə liseylərinin tələblərinə və şagirdlərinə verilən təqaüdlərin məbləğinə orta hesabla 15 faizlik artım edilmişdir.

2013-cü ildə dövlət büdcəsinin cari və əsaslı xərclərindən müdafiə xərclərinə 2012-ci il ilə müqayisədə 1,2 faiz çox olmuşdur.

2010-cu ildə icmal büdcə xərclərindən dövlət investisiya qoyuluşu xərclərinə 5127,4 milyon manat, o cümlədən dövlət büdcəsindən 4132,4 milyon manat, Dövlət

Neft Fondundan 448,0 milyon manat, dövlət zəmanəti ilə alınmış xarici kreditlər hesabına isə 547,0 milyon manat vəsait ayrılmışdır.

2010-cu il dövlət büdcəsinin Ehtiyat Fondundan 449,0 milyon manat, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Ehtiyat Fondundan 159,5 milyon manat, “Dövlət zəmanəti ilə alınan borcların Təminat Fondu”ndan 118,0 milyon manat, “Avtomobil Yolları” Məqsədli Büdcə Fondunun vəsaitindən isə 170,0 milyon manat vəsait istifadə edilmişdir.

Hesabat dövründə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Ehtiyat Fondundan məcburi köçkün ailələrin mənzil-məişət şəraitinin yaxşılaşdırılması məqsədi ilə yaşayış binalarının tikintisinə, Bakı şəhərində aparılan yenidənqurma və abadlıq işlərinin təmin edilməsinə, Ağcabədi, Beyləqan, İmişli, Saatlı, Ağdaş rayonlarında və Şəki şəhərində yeni xəstəxanaların, Bakı sağlamlıq mərkəzinin tikintisinə, Ağcabədi, İmişli, Saatlı, Qusar, Sabirabad rayonlarında avtomobil yollarının yenidən qurulmasına, kütləvi informasiya vəsaitlərinə maliyyə yardımı və mətbuat işçilərinin mənzil-məişət şəraitinin yaxşılaşdırılması məqsədi ilə yaşayış evlərinin tikintisinə və yardıma və digər dövlət əhəmiyyətli tədbirlərə 159,5 milyon manat vəsait yönəldilmişdir.

“2008-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında əhalinin ərzaq məhsulları ilə etibarlı təminatına dair Dövlət Proqramı”nın icrasına 2010-cu il dövlət büdcəsindən 216,0 milyon manat, sahibkarlara maliyyə dəstəyi üçün 44,0 milyon manat vəsait ayrılmışdır. Dövlət Taxıl Fonduna tədarük edilməsi üçün idxal olunan taxıl və taxıl və taxıl emalı məhsulları əlavə dəyər vergisindən azad edilmişdir.

2010-cu ilin aprel-may aylarında Kür və Araz çaylarının daşması nəticəsində baş verən təbii fəlakətin fəsadlarının aradan qaldırılmasına, təbii fəlakətdən zərər çəkmiş əhaliyə birdəfəlik maddi yardımların ödənilməsinə, uçub dağılmış yaşayış evlərinin tikintisinə və yeni yaşayış massivlərin salınmasına və digər infrastrukturların bərpası və yenidən qurulmasına dövlət büdcəsindən 287,0 milyon manat vəsait yönəldilmişdir.

2011-ci ildə dövlət büdcəsindən Naxçıvan Muxtar Respublikasının büdcəsinə nəzərdə tutulmuş 252,7 milyon manat dotasiyaya tam yönəldilmiş, yerli gəlir və xərcləri tənzimləmək üçün mərkəzləşdirilmiş xərclərdən rayon və şəhərlərin yerli xərclərinə 739,0 milyon manat vəsait ayrılmışdır.

2011-ci il dövlət büdcəsinin yerli gəlirləri 447,0 milyon manat və ya 99,9 faiz, yerli xərcləri 1308,0 milyon manat və ya 95,2 faiz icra olunmuşdur.

2011-ci ildə dövlət büdcəsinin 135,0 milyon manat (ÜDM-in 0,2 faizi həcmində) kəsiri olmuşdur.

Büdcə və maliyyə sektorlarında şəffaflığın artırılması və səmərəliliyin daha da yüksəlməsi beynəlxalq maliyyə institutları və ekspertləri tərəfindən müsbət qiymətləndirilmişdir.

Hesabat ilində “Standart & Poor`s” reyting agentliyi Azərbaycanın reytingini dəyişməyərək 2009-cu ilin səviyyəsində saxlamış, “Fitch” agentliyi iqtisadi perspektivi “Stabil” saxlayaraq, Azərbaycanın xarici və yerli valyutada uzunmüddətli kreditlər üçün reytingini “BB+” səviyyəsindən ilk investisiya səviyyəsinə, yəni “BBB-“ səviyyəsinə qaldırılmışdır.

Dövlət büdcəsi prosesinin şəffaflığının səviyyəsi ilə bağlı 100-ə yaxın ölkədə sorğu aparan nüfuzlu Beynəlxalq Əməkdaşlığı Təşkilatının hesabatında isə Azərbaycanın büdcə sahəsində həyata keçirdiyi islahatlar və məqsədyönlü tədbirlər müsbət qiymətləndirilərək 100 ballıq şkala üzrə ölkəmizin göstəricisi 6 bal artırılaraq 43 bala çatdırılmışdır.

2013-cü il dövlət büdcəsinin kəsirinin maliyyələşdirilməsi üçün nəzərdə tutulmuş vəsaitin əlavə gəlirlər hesabına maliyyələşdirilmişdir.

2013-cü ildə dünya bazarlarında rəqabətə davamlı, ölkənin daxili tələbatında əhəmiyyət kəsb edən məhsulların istehsalını genişləndirmək, kiçik və orta sahibkarlığın inkişafına dəstək olmaq, iqtisadiyyata sərmayə yatırımında ölkənin daxili resursların payını artırmaq, bu sahədə dövlət-özəl əməkdaşlıq mexanizminin tətbiqinə dair əməli addımların atılması qarşıda duran aktual məsələlər sırasındadır.

Növbəti illərdə əsas hədəflər sırasına iqtisadiyyatın neft sektorundan asılılığının azaldılması, regionların iqtisadi və xammal potensiallarından səmərəli istifadə edilməsi, dövlət büdcəsindən maliyyələşən sosial xidmətlərin səmərəliliyinin artırılması, maliyyə yardımlarının ünvanlılığının təmin edilməsi kimi vəzifələr də daxil ediləcəkdir.

Həmçinin vergi və qeyri-vergi gəlirlərinin yığım əmsalını artırmaq, vergi inzibatçılığını təkmilləşdirmək, vergi borclarının azaldılması üçün zəruri tədbirlər görmək qarşıda duran vəzifələrdəndir.

Eyni zamanda, innovasiya yönümlü sahibkarlıq fəaliyyətinin genişləndirilməsi, ayrı-ayrı istiqamətlər üzrə vergitutmanın optimallaşdırılması, yeni fəal təsərrüfat subyektlərinin yaranmasına yardım göstərilməsi istiqamətində işlər davam etdiriləcəkdir.

2.3 Azərbaycanca xəzinədarlıq sistemində həyata keçirilən islahatlar.

Xəzinədarlığın İdarəedilməsinin İnformasiya Sistemi (XIİS) layihəsi çərçivəsində sistem ineqratoru kimi çıxış edən CARANA şirkəti, Azərbaycan Respublikasının Milli Xəzinədarlığının müasirləşdirilməsi üçün Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi (MN) Amerika Birləşmiş Ştatlarının Beynəlxalq İnkişaf Agentliyi (USAID), Beynəlxalq Valyuta Fondu (BVF), ABŞ Xəzinədarlığı və Dünya Bankı ilə əməkdaşlıq edir.

Belə ki, 1994-cü ildən etibarən BVF Azərbaycan Respublikasının xəzinədarlığı üçün siyasət və geniş proqram layihəsi üzrə tövsiyyələrini bildirmişdir. 1994-cü ildən etibarən Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi güclü maliyyə-büdcə islahatları proqramına başlamışdır. Beynəlxalq Valyuta Fondunun (BVF) və Dünya Bankının (DB) nəzarəti altında Maliyyə Nazirliyi şəffaflığın təkmilləşdirilməsi və ən yaxşı beynəlxalq təcrübənin tətbiq edilməsi məqsədi ilə aşağıdakılar daxil olmaqla bir neçə mühüm tədbirlər həyata keçirmişdir.

- * Büdcə öhdəliyi və verifikasiya kimi vacib mərhələlərinin həyata keçirilməsi;
- * Yerli hakimiyyət orqanlarının xərc və gəlir bank hesablarının bağlanması;
- * Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankında (AMB) yerləşən İcmallaşdırılmış Vahid Xəzinə Hesabının yaradılması.

1997-ci ildə BVF Azərbaycan Respublikasının Xəzinədarlığı ilə birgə fəaliyyət göstərən ilk uzun müddətli məsləhətçilər təyin etmişdir.

Dünya Bankı Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyinin fəaliyyətini dəstəkləmiş və Xəzinədarlığın İdarəedilməsinin İnformasiya Sistemi üçün informasiya texnologiyasının və telekommunikasiyaların alınması üçün maliyyə vəsaitləri ayırmışdır.

Müasir kompüter, rabitə və şəbəkə avadanlığının alınması və inteqrasiyası, həmçinin Maliyyə Nazirliyinin layihə işçi qrupuna, rayon xəzinədarlıq idarələrindən

son istifadəçilərə və ölkə daxilində xəzinədarlıq sistemi üzrə müvafiq işçilərə texniki məsləhətçilər tərəfindən keçirilən təlim proqramları Xəzinədarlığın İdarəedilməsinin İnformasiya Sistemi layihəsi çərçivəsində USAİD tərəfindən maliyyələşdirilmişdir.

Layihənin məqsədi dövlət büdcəsinin idarəedilməsi və icrasının avtomatlaşdırılması və xəzinədarlıq funksiyalarında əsas işgüzar sahələrinin genişləndirilməsidir. Layihədə xəzinədarlıq əməliyyatları şəffaflığının təkmilləşdirilməsi, əməliyyatların işlənməsinə dəstək, xərclərin idarəedilməsinin səmərəliliyi və maliyyə nəzarətinin artırılması, təkmilləşdirilmiş maliyyə təhlilləri üzrə məlumat və qərarların uyğunluğunun təmin edilməsinə əsas diqqət verilir.

Bu məqsədlərə nail olmaq üçün CARANA şirkəti Mərkəzi Xəzinədarlıq və 86 Rayon Xəzinədarlıq idarələrində xəzinədarlıq əməliyyatlarının kompüterləşdirilməsi üzrə işlər həyata keçirir və ERP proqram təminatı, məlumat-bazasının idarəedilməsi sistemi, müasir və geniş sahəli kompüter, rabitə və şəbəkə avadanlığının təmin olunması üçün müxtəlif beynəlxalq yarımproqramçılar seçilmişdir. Dünya Bankı tərəfindən maliyyələşdirilən layihədə həmçinin bu tələbatların qiymətləndirilməsi, iqtisad-texniki təhlil kimi işlər həyata keçirilmiş və sistemin son istifadəçiləri üçün müasir kompüter avadanlığı, RDBMS (Məlumatlar bazası idarəetmə sistemi) və peyk əsaslı məlumat ötürücüsü sistemi təmin edilmişdir.

Bu öz növbəsində xəzinədarlıq əməliyyatlarının emalını sürətləndirmək və qərarların qəbul edilməsi üçün məlumatların toplanılması və işlənməsinin sürətləndirilməsi, saxlayıcı və tənzimləyici qüvvələrin təkmilləşdirilməsi üçün məlumatların doğruluğunu qüvvətləndirməyə çalışır.

Xəzinədarlığın İdarəedilməsinin İnformasiya Sistemi Azərbaycan Respublikasının əsas Elektron-Hökumət sistemindən ibarət olacaq. Bu sistem digər dövlət təşkilatları ilə etibarlı və effektiv məlumat mübadiləsinə imkan yaradır və Azərbaycan Respublikasının büdcə və maliyyə məlumatlarının saxlanması və nəzarət üçün geniş məlumat bazasının yaradılmasına köməklik edir.

Qeyd edilən layihə çərçivəsində aşağıdakı tədbirlər həyata keçirilmişdir:

1. “Azərbaycan Respublikasının Baş Dövlət Xəzinədarlığının yaradılması haqqında” Azərbaycan Respublikasının Prezidenti 4 oktyabr 1995-ci il tarixli 398 nömrəli Fərmanı imzalanmışdır. Bu Fərmana əsasən büdcə təşkilatlarının bank hesabları Baş Dövlət Xəzinədarlığında aparılır, lakin büdcə təşkilatlarının bütün bank əməliyyatları mərkəzi və yerli maliyyə orqanları tərəfindən təsdiq olunmalıdır.

2. “Azərbaycan Respublikasının Baş Dövlət Xəzinədarlıq fəaliyyətlərinin tənzimlənməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Prezidenti 16 may 1997-ci il tarixli Fərmanına uyğun olaraq ölkədəki bütün büdcə təşkilatlarının bank hesabları bağlanmış və qalıqlar 1997-ci il 01 iyun tarixindən 01 noyabr tarixinədək olan müddət ərzində Vahid Xəzinə Hesabına köçürülmüşdür.

3. 01 mart 1999-cu il tarixində xəzinə öhdəliklərinin Baş Dövlət Xəzinədarlığında ilk tətbiqinə başlanılmışdır.

4. 01 avqust 2000-ci ildən xəzinədarlıqda kredit sərəncamçıları tərəfindən alınan mal və xidmətlərin uçotu qurulmuşdur.

5. 2001-ci ildə BVF tərəfindən Azərbaycan Respublikasında Xəzinədarlığın İdarəedilməsinin İnformasiya Sisteminin təqdim edilməsi üçün tələblərin layihə versiyası hazırlanmışdır.

6. 02 iyul 2002-ci ildə “Büdcə sistemi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu imzalanmışdır.

7. 2002-ci ilin avqust ayından Xəzinədarlığın İdarəedilməsinin İnformasiya Sistemi layihəsinin Amerika Birləşmiş Ştatlarının Beynəlxalq İnkişaf Agentliyi, Beynəlxalq Valyuta Fondu və Dünya Bankı tərəfindən maliyyələşdirilməsi üzrə razılaşma əldə edilmişdir.

8. 27 sentyabr 2003-cü il tarixdən Amerika Birləşmiş Ştatlarının Beynəlxalq İnkişaf Agentliyi Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyində yerləşən Mərkəzi Xəzinədarlıq və 86 Rayon Xəzinədarlıq İdarələrində xəzinədarlıq əməliyyatlarının kompüterləşdirilməsi məqsədi ilə CARANA şirkətini Podratçı kimi təyin etmişdir.

Xəzinədarlığın İdarəedilməsinin İnformasiya Sistemi Azərbaycan Respublikasının dövlət büdcəsinin sisteməlik icrasının və Maliyyə Nazirliyinin kassa və dövlət xərclərinin idarəedilməsini asanlaşdıracaq.

Xəzinədarlığın İdarəedilməsinin İnformasiya Sistemi Maliyyə Nazirliyində ölkə üzrə bütün maliyyə və büdcə məlumatları üçün bir neçə yeni texniki şöbə və milli məlumat bazası yaratmışdır. Nəticədə Hesablama Palatası, İqtisadi İnkişaf Nazirliyi, Vergilər Nazirliyi, Gömrük Komitəsi və Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı daxil olmaqla digər dövlət orqanlara və nazirliklərə nəzarət etmək məqsədi ilə məlumatlara giriş əldə edəcəkdir. Müxtəlif nazirliklərin bir-biri ilə əlaqəsi müəssisə və vətəndaşlara aparılan əməliyyatların səmərəliliyini artıraraq onların birgə əməkdaşlığına və məlumat bölgüsünə səbəb olacaqdır.

Xəzinədarlığın İdarəedilməsinin İnformasiya Sisteminin üstünlükləri:

- * Geniş elektron dövlət sistemi üçün əsas komponenti təmin edir;
- * Məlumat, maliyyə nəzarəti və hesabatın hazırlanmasında uyğunluğu və doğruluğu gücləndirir;
- * Büdcə limitlərinə nəzarəti təmin edir;
- * Xəzinədarlıq əməliyyatlarının şəffaflığını artırır;
- * Xərclərin idarəedilməsi və maliyyə nəzarətinin səmərəliliyini artırır;
- * Maliyyə təhlilləri və qərarların qəbul edilməsinə dəstəyi artırır;
- * Etibarlı və səmərəli məlumatların mübadiləsini və digər dövlət müəssisələri və banklara məlumatın hazırlanmasını təmin edir;
- * Büdcə məlumatlarının təhlili, modelləşdirmə, planlaşdırma və hesabatın üçün dövlət müəssisələrinə imkan yaradır;
- * Anti-korrupsiya tədbirləri və şəffaflığı artırır.

Xəzinədarlığın İdarəedilməsinin İnformasiya Sisteminin təsiri:

- * Maliyyə Nazirliyinin işçiləri tədricən yeni kompüter texnologiyalarından

- istifadə bacarığına və xəzinədarlıq üzrə yeni beynəlxalq təcrübələrə, mühasibat uçotu standartlarına yiyələnir və yeni iş prosesinə cəlb olunur. Yeni məlumat sistemi tam yayıldıqdan sonra işçilərin gündəlik işi asanlanmışdır;
- * Təqdim edilmiş Xəzinədarlığın İdarəedilməsinin İnformasiya Sistemini və respublika ərazisində yenidən alınmış kompüter texnologiyaları, program təminatı, rabitə və şəbəkə sistemini dəstəkləmək məqsədi ilə Dövlət Xəzinədarlığı Agentliyində yeni kompüter şöbəsi yaradılmışdır;
 - * Beynəlxalq xəzinədarlıq və dövlət sektoru üçün mühasibat uçotu təcrübələrinə uyğun olan yeni əməliyyatların tətbiq edilməsi üçün bir çox xəzinədarlıq və müqabil agentliklərin işgüzar prosesləri təqdim olunmuş və ya yenidən layihələşdirilmişdir. Bir neçə nazirlik və dövlət müəssisələri dövlət gəlirləri və xərcləri haqqında məlumat bölgüsü və onun planlaşdırılması, büdcənin səliss icrası və səmərəli əməliyyatları həyata keçirmək üçün Xəzinədarlığın İdarəedilməsinin İnformasiya Sistemi layihəsində əməkdaşlıq etməyə razılaşıblar. Bura Maliyyə Nazirliyi, Vergilər Nazirliyi, Gömrük Komitəsi, Sosial Müdafiə Fondu və Mərkəzi Bank daxildir;
 - * İlk əvvəl yeni Hesablar Planı 2002-ci ildə BVF tərəfindən hazırlanmış, 2003 və 2004-cü illərdə Maliyyə Nazirliyi və BVF tərəfindən tamamlanmışdır. Lakin 2005-ci ilin may ayında BVF tərəfindən təkmilləşdirilmiş İctimai Sektoru üçün Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartlarının (İPSAS) tələblərinə riayət etmək üçün hər iki tərəfin əməkdaşlığı ilə bu plana düzəlişlər edilmişdir;
 - * İdarələrarası məlumat mübadiləsinin, auditin, planlaşdırmanın və siyasətin formalaşdırılmasının asanlaşdırmaq üçün Azərbaycanda bir neçə nazirlikləri və dövlət agentlikləri ilə əlaqədə olan maliyyə və büdcə məlumat bazası yaradılmışdır;
 - * Bir çox mövcud xəzinədarlıq və dövlət işgüzar-əməliyyatları və məlumat axınları işgüzar əməliyyatların məhsuldarlığına, səmərəliliyinə və yenidən

təqdim olunmuş (dəyişdirilmiş) əməliyyatların tam tarazlaşdırılmasına zəmanət vermək üçün yenidən nəzərdən keçirilmiş və layihələşdirilmişdir;

- * Təqdim edilmiş Azərbaycanda mərkəzi elektron dövlət sistemini yaradacaq və onun ixtiyarına verəcək.

Xəzinə İdarəedilməsində səmərəliliyin və maliyyə nəzarətinin artırılması:

- * Mərkəzi Xəzinədarlıq və 86 Rayın Xəzinədarlıq İdarələrindən işgüzar məlumatları real vaxt rejimində (şəbəkə vasitəsilə) birləşdirmək;
- * Mərkəzi Bank vasitəsilə mərkəzləşdirilmiş maliyyə vəsaitlərinin ödəmə sisteminin icra olunması;
- * Mərkəzi Bankla real vaxt rejimində (şəbəkə vasitəsilə) uzlaşma yaratmaq;
- * Bütün xərclərin büdcəyə tam müvafiq olmasını təmin etmək;
- * Büdcə öhdəliklərinə və xərclərə nəzarət etmək;
- * Büdcədən kənar xərcləri və yerli büdcələri Xəzinədarlığın İdarəedilməsinin İnformasiya Sistemində inteqrasiya etmək.

Gəlirlərin idarəedilməsində səmərəliliyin və maliyyə nəzarətinin artırılması:

- * Vahid xəzinə hesabının tətbiq edilməsini;
- * Gömrük Komitəsi və Vergilər Nazirliyinin gəlir məlumatlarının Xəzinədarlığın İdarəedilməsinin İnformasiya Sistemində inteqrasiyası;
- * Mərkəzi Bankla real vaxt rejimində gəlir məlumatlarının üzləşdirilməsi;
- * Gömrük Komitəsi və Vergilər Nazirliyi ilə real vaxt rejimində müvafiq məlumat mübadiləsinin təmin edilməsi;
- * Mərkəzi Bankda büdcədən kənar gəlirlərin hesaba alınması.

Xəzinədarlığın İdarəedilməsinin İnformasiya Sistemində mərkəzləşdirilmiş geniş dövlət məlumatlar bazası mexanizminin yaradılması:

- * Dövlət büdcəsinin icrası və anti-korrupsiya tədbirlərində tam şəffaflığı təmin etmək;

- > Hesablama Palatası və ya audit təşkilatı kimi fəaliyyət göstərən digər qurum tərəfindən bütün maliyyə razılaşmalarının tam yoxlanılması üçün imkan yaratmaq;
- > Sistemdə aparılan bütün əməliyyatlara tam audit nəzarəti;
- > Məlumatların vəhdəti, doğruluğu və təhlükəsizliyini təmin etmək üçün sistemə giriş və maliyyə nəzarəti.

* Dövlət üçün geniş maliyyə-büdcə və maliyyə hesabatlarının hazırlanmasına imkan yaratmaq:

- > Maliyyə Nazirliyi daxilində və digər nazirliklərlə məlumat bazasında dövlət maliyyə və büdcə məlumatlarının inteqrasiya etmək;
- > İPSAS/GFS-in tələblərinə cavab verən maliyyə-büdcə hesabatlarının təhlili.

* Maliyyə təhlilləri, hesabatın hazırlanması, təftiş, layihələşdirmə və qərarların qəbul edilməsinə imkan yaradan proqram təminatı vasitələrinin təchiz edilməsi:

- > Dövlətin maliyyə vəziyyətinin müasir monitorinqinə imkanın yaradılması;
- > Kassa idarəetməsi, likvidliyin proqnozlaşdırılması və planlaşdırma tələbatlarının maliyyələşdirilməsinə imkan yaradılması.

Fəsil III. Dövlət büdcəsinin xəzinədarlıq vasitəsilə icrası sisteminin təkmilləşdirilməsi.

3.1. Beynəlxalq təcrübə və Azərbaycanda xəzinədarlıq sisteminin yaxşılaşdırılması yolları.

Bazar iqtisadi münasibətlərinin formalaşdığı ölkələrdə iqtisadi və maliyyə problemlərinin, həmçinin təşkilati-hüquqi dəyişmələrin səviyyəsindən asılı olaraq xəzinədarlıq sisteminin yerinə yetirdiyi funksiyalar bir-birindən kəskin surətdə fərqlənir.

Belə ki, Qazaxıstan tipik keçid iqtisadiyyatına malik olan ölkədir. Büdcənin idarəedilməsində əsas məqsəd fiskal nəzarətin təmin edilməsi və maliyyə öhdəliklərinin gözlənilməsidir ki, bunlar da Qazaxıstanın xəzinədarlıq modelində öz əksini tapmışdır. Bir çox yaxşı təşkil edilmiş xəzinədarlıq funksiya və elementlərinə malik olmasına baxmayaraq Qazaxıstanın digər keçid iqtisadiyyatına malik olan ölkələrə oxşar cəhətləri çoxdur və inkişaf etmiş Avropa ölkələrinin xəzinədarlıq sistemi ilə fərqli cəhətləri əhəmiyyətli dərəcədə çoxdur. Dayanıqlı iqtisadiyyata və formalaşmış fiskal nəzarət sistemə malik olan bu ölkələrdə əsas diqqət Qazaxıstanın fərqli olaraq resursların bölüşdürülməsində effektivliyin artırılmasına və məsrəf baxımından səmərəli olan xidmətlərin göstərilməsinə yönəldilir.

Qazaxıstanın xəzinədarlıq sistemi geniş çeşidli funksiyalar həyata keçirir. Bu keçid iqtisadiyyatına malik olan və inkişaf etməkdə olan ölkələrdə geniş yayılmış yanaşma hesab edilir. Bir sıra inkişaf etmiş ölkələrdə xəzinədarlıq sistemə məhdud funksiyalar həvalə edildiyi halda (məsələn, borcların və kassa vasitələrinin idarəedilməsi digər təşkilatlara həvalə olunur), Qazaxıstanda xəzinədarlıq orqanlarının səlahiyyətləri, vəzifə və funksiyaları daha genişdir.

Hər şeydən əvvəl qeyd etmək lazımdır ki, digər ölkələrlə müqayisədə Qazaxıstan xəzinədarlığına yüksək dərəcədə mərkəzləşmə xasdır. Bu ölkələrdə xəzinədarlıq sahə nazirliklərinə münasibətdə güclü nüfuz və mövqeyə malikdir. Belə mərkəzləşmə səviyyəsi ümumi maliyyə nəzarətinin təmin olunmasına və büdcə

öhdəliklərinin gözlənilməsinə müsbət təsir göstərir. Qazaxıstan xəzinədarlığı geniş, regional struktura vilayət və yerli (şəhər və rayon) xəzinədarlıq idarələrinə malikdir. Bir sıra digər ölkələrdə xəzinədarlıq sisteminin funksiyaları sahə nazirlikləri və ya çox məhdud sayda malik olan xəzinə orqanları tərəfindən həyata keçirilir. Vilayət və yerli xəzinədarlıq orqanlarının tələbat əslində informasiya texnologiyasına aid məsələdir. Müasir rabitə əlaqələrindən kompüter avadanlıqlarından istifadə, həmçinin müasir bank sisteminin yaradılması regional xəzinədarlıq orqanlarına tələbatı əhəmiyyətli dərəcədə azaldır. Ona görə də Qazaxıstan hökuməti bu orqanların gələcək fəaliyyətinə tələbatı araşdırmaq və ya onlara yeni funksiyaların həvalə edilməsi imkanını araşdırmaq məcburiyyətində qalacaqdır.

Bu ölkədə xəzinədarlıq sistemi dövlət idarəetmə orqanlarının bütün ödənişləri üzərində ilkin nəzarəti həyata keçirir. Maliyyə nəzarətinin təmin edilməsinə, büdcə təxsisatlarının və öhdəliklərin gözlənilməsinə xüsusi diqqət yetirilir. İnkişaf etmiş ölkələrdə əsas diqqət xərclərinin keyfiyyətinin təmin olunmasına yönəldiyi halda, digər keçid iqtisadiyyatına malik olan ölkələrdə olduğu kimi burada da əsas diqqət maliyyə əməliyyatlarının icrası zamanı ilkin və cari xəzinə nəzarətinin təmin edilməsinə yönəldilir.

Vahid xəzinə hesabı bütün, o cümlədən yerli idarəetmə orqanlarına aid olan dövlət maliyyə resursları axınını əhatə edir. Bu ölkədə dövlət idarəetmə orqanlarında uçur kassa metodu əsasında aparılsa da, qəbul edilmiş yeni hesab-plan çevik xarakterə malikdir və hesablanma metodu üzrə bəzi elementlərə malik olduğu üçün gələcək maliyyə əməliyyatlarının bütövlükdə hesablanma metoduna keçirilməsində ciddi problemlər yaranmayacaqdır.

Qazaxıstan Dövlət Maliyyəsinin İdarəedilməsi üzrə İnformasiya Sistemi standart proqram təminatı paketinə malikdir. Bu proqram təminatı və məlumatlar bazası mərkəzi server qrupunda yerləşmişdir və istifadəçilər onlara oxuma rejimində müraciət etmək imkanına malikdir. Əksər ölkələrdə yeni informasiya texnologiyasının tətbiqi zamanı məhz bu yanaşmadan istifadə edilir.

Qazaxıstan xəzinədarlığı 16 vilayətdən, Astana və Alma-ata şəhərlərinin xəzinədarlıq departamentlərindən, 187 rayon və şəhər şöbələrindən və mərkəzi aparatdan ibarətdir.

ORAGLE proqram təminatı əsasında yeni xəzinədarlıq sistemi hazırlanmışdır. Yeni sistem bütün səviyyələrdə dövlət büdcəsinin icrasına nəzarəti həyata keçirməyi və maliyyə-iqtisadi qərarların qəbul edilməsini təmin edir. Sistem real vaxt şəraitində büdcə vəsaitlərinin ödənilməsinə, onların təyinatı üzrə xərclənməsinə nəzarət edir. Sistemə Baş kitab, Büdcəyə daxilolmaların idarəedilməsi, Xəzinədarlıq və maliyyə icazələrinin verilməsi, nağd pul vəsaitlərinin idarəedilməsi, Öhdəliklərin idarəedilməsi, Xəzinədarlıq və ödəmə sistemləri arasında interfeys, Aktivlərin uçotu, Dövlət borcunun və kreditləşmənin uçotu kimi funksional modullar daxildir.

Böyük Britaniyada xəzinə funksiyalarının yerinə yetirilməsi Xəzinədarlıqla (siyasət və borcun idarə edilməsi) və Baş Xəzinədarlıq İdarəsi (hesabların qeydiyyatı və işlənməsi) arasında bölüşdürülmüşdür. Baş Xəzinədarlıq İdarəsi ödəniş tapşırıqlarının hazırlanması və konsolidə edilmiş fondlar üzrə ödənişlərin aparılmasını həyata keçirir. Ödəniş məbləğləri parlamentin təqsdiq etdiyi təxsisat limitlərinə inzibati qaydada ayrılan kassa limitlərinə uyğun müəyyənləşdirilir.

Xəzinədarlıq qısa müddətli maliyyələşməyə tələbatın müəyyənləşdirilməsində istifadə üçün aylıq əsaslarla maliyyə planını tərtib edir. Xəzinədarlıq dövlət qiymətli kağızların həcmi, müddətini və strukturunu müəyyən edir. İngiltərə bankı bu kağızların buraxılmasına məsuliyyət daşıyan agent-bank kimi çıxış edir. Xəzinədarlıq dövlət müəssisələrinin xarici maliyyələşdirilməsi üzrə limitlər vasitəsilə nəzarəti həyata keçirir və maliyyə aktivlərinin sahibi kimi çıxış edir. İstisna hal kimi özəlləşdirilən müəssisələrin "qızıl" səhmləri müvafiq departamentdə saxlanılır.

Daxilolmalar daxili vergi xidməti və gömrük vasitəsilə, istifadəçilərdən rüsumlar isə departamentlər vasitəsilə yığılır. Xəzinədarlıq ümumi daxilolmaların konsolidə edilmiş formada mədaxil olunmasına nəzarət edir.

Baş xəzinədarlıq idarəsi departamentlər tərəfindən yoxlanıldıqdan sonra müəyyən edilmiş büdcə təxsisatları həddində ödənişləri həyata keçirir və ona nəzarət edir.

Xəzinədarlıq uçot metodikasını müəyyən edir. Hal-hazırda uçot sistemi təxsisatlar hesabı üzrə kassa metoduna əsasən aparılır, lakin tədricən resursların uçotu üzrə hesablanma metoduna keçirilir. Nazirlik özünün xüsusi daxili audit yoxlamalarını və təftişlərini həyata keçirir.

Regional və yerli dövlət idarəetmə orqanlarına Mərkəzi hökumət tərəfindən çoxlu sayda nəzarət mexanizmləri, o cümlədən borclanma limitləri və yerli xərclərin səviyyəsinə nəzarət tətbiq olunur. Onlar borclanma məsələsində Mərkəzi hökumətin dəqiq zəmanəti olmayan məhdud müstəqilliyə malikdirlər.

Böyük Britaniyada ayrıca Milli ssuda fondundan vəsaitlər konsolidə edilmiş fonda və ya əksinə köçürməklə balanslaşdırılmışdır. Milli ssuda fondu vasitəsilə verilən ssudalara görə bazar dərəcələri üzrə faiz tutulur.

Daxilolmaların həcmnin dəyişməsi nəzərə alınmaqla kəsinin maliyyələşməsinin həcmi və üsullarında təshihlər edilir, lakin xərclər parlamentin təsdiq etdiyi səviyyədə saxlanılır. Əlavə xərclərə parlamentin razılığı tələb olunur.

Bank məsələləri üzrə Baş xəzinədarlıq idarəsi ilə İngiltərə Bankı, dövlət borclarının idarədilməsi üzrə Xəzinədarlıqla İngiltərə Bankı arasında əlaqələndirmə həyata keçirilir. İngiltərədə dövlət büdcəsini Xəzinədarlıq tərtib edir, o cümlədən dövlət maliyyə informasiya sisteminin işinə məsuliyyəti həyata keçirir.

Büdcənin tərtibi, təxsisatlar səviyyəsində xərclərin qeydiyyatı aparılır. Digər bir sistem isə daxilolmaların qeydiyyatını izləyir. Nazirliklərlə dialoq rejimində və real vaxt rejimində əlaqə təmin edilmişdir.

Nazirliklər özlərinin xüsusi informasiya sistemlərinə malikdir. Ödənişlərin uçotu Baş Xəzinədarlıq İdarəsi tərəfindən aparılır. Dövlət İdarəetmə sektoru üzrə icmal məlumat üçün təqribən 14 gün müəyyən edilmişdir. Xəzinədarlıqda qeyd olunan məlumatlara əlavə olaraq sahə nazirliklərindən müfəssəl məlumatları əldə

etmək mümkündür. Nazirliklər alışları qiymətləndirməklə təxsisat hesablarını hazırlayırlar.

Amerika Birləşmiş Ştatları Maliyyə Nazirliyi (Xəzinədarlıq) bir başa Prezidentə tabe olub geniş əhatəli iqtisadi və maliyyə funksiyalarını həyata keçirir. Bu prosesə cəlb olunan İnzibati büdcə idarəsi büdcənin tərtibinə və Baş büdcə-nəzarət idarəsi bir sıra uçot və auditor funksiyalarına məsuliyyət daşıyır. Vergi İdarəsi və Gömrük İdarəsi Xəzinədarlığın tərkib bölmələridir.

Xəzinədarlıq xəzinədarlığın baş hesabı üzrə bütün daxilolmalara və ödənişlərə, həmçinin hökumətin bank hesablarına nəzarət edir. Xəzinədarlıq günlər üzrə bölünməklə və hər ay təzələməklə 4-6 aylıq sürüşkən maliyyə planını tərtib edir. Xəzinədarlıq dövlət qiymətli kağızların buraxılmasına və uçotuna nəzarət edir, onun həcmi, müddəti və strukturu ilə bağlı bütün məsələləri həll edir. O, Federal Ehtiyatdan satışların keçirilməsinə dəstək vermək üçün istifadə edir. Xəzinədarlıq həmçinin qiymətli kağızların təkrar bazarının fəaliyyətini tənzimləyən qaydalar müəyyən edir.

Maliyyə aktivlərinin idarədilməsi Xəzinədarlıq və İnzibati büdcə idarəsi tərəfindən müəyyən edilən siyasət və normalara uyğun sahə departamentləri tərəfindən həyata keçirilir. Xəzinədarlıq maliyyə aktivlərinin idarədilməsinin yaxşılaşdırılması üzrə proqramlara məsuliyyət daşıyır. Xəzinədarlıq bütün vergilər və gömrük rüsumlarını yığır və ayrı-ayrı təşkilatların xidmət haqqlarının mərkəzləşdirilmiş yığınının təmin edir. Xəzinədarlıq daxilolmaların yığımı üçün bank sistemindən istifadə edir. “Federal vergi depozitləri/xəzinə vergiləri və FTD/TT&L hesabı” və “TT& L investisiya proqramı” adlanan sistemə uyğun olaraq bank sistemində vəsaitlər saxlaya bilər. Vəsaitlərin xərclənməsi barədə qərara sahə departamentləri nəzarət edir. Büdcə təxsisatları həddində xərclər büdcə təşkilatlarının tələblərinə uyğun Xəzinədarlıq tərəfindən ödənilir. Ödəniş vasitəsi kimi çeklər və ya əksər hallarda elektron köçürmələr istifadə olunur. Nyu-Yorkdakı

Federal Ehtiyat bankı agent-bank çıxış edir. Təxsisatların strukturuna həm Xəzinədarlıq, həm də İnzibati büdcə idarəsi nəzarət edir.

Proqramlar üzrə uçot birbaşa sahə departamentləri tərəfindən aparılır. Xəzinədarlıq ümumi uçota, təşkilatlar üçün təlimatların hazırlanmasına, onlardan müvafiq tələblərin qəbuluna və illik maliyyə hesabatlarının hazırlanmasına məsuliyyət daşıyır. Xəzinədarlıq pul-kredit aktivləri və öhdəlikləri üçün kassa metodu üzrə ikili yazı prinsipindən istifadə edir. Sahə departamentləri ikili yazılı sistemi əsasında standart hesablar istifadə edirlər. Daxili nəzarət və audit funksiyasını sahə departamentlərində olan baş müfəttişlər yerinə yetirirlər. Federal hökumət yalnız federal vəsaitlər hesabına maliyyələşdirilən ştat və yerli proqramların icrasına nəzarəti həyata keçirir. Nyu-Yorkda Federal Ehtiyatlar bankında xəzinədarlığın baş hesabı mövcuddur.

Xəzinədarlıq mütəmadi həftəlik qiymətli kağızlar buraxmaqla qısamüddətli kassa tələbatını örtür. Nyu-Yorkda Federal Ehtiyatlar bankının 5 milyard \$ və ondan artıq məbləğləri federal fond dərəcələrinə əsasən kommersiya banklarına investisiya edilir. Kəsinin maliyyələşdirilməsinə təshihlər aparılır. Gözlənilməz xərclər əlavə təxsisatlar şəklində Konqress maliyyələşdirilməsində təshihlər aparılır. Gözlənilməz xərclər əlavə təxsisatlar şəklində Konqress tərəfindən təsdiq edilir və dövlət borcunun həddinin artırılmasına Konqress tərəfindən razılıq verilir. Xəzinədarlıqla Federal Ehtiyatlar bankı arasında funksional qarşılıqlı əlaqə məsələləri ilə məşğul olan bir sıra qeyri-rəsmi komitələr mövcuddur. Bu məsələlərin bir çoxunda Federal Ehtiyatlar bankı Xəzinədarlığın fiskal agenti kimi çıxış edir. Xəzinədarlıq büdcə daxilolmalarının qiymətləndirilməsini hazırlayır və makroiqtisadi əsaslandırmanın hazırlanmasında iştirak edir. İnzibati büdcə idarəsi xərclər smetasını hazırlayır və Prezident tərəfindən Konqressə təqdim olunan icmal büdcəni tərtib edir.

Xəzinədarlıq mərkəzi sistemin işinə və əlaqə sisteminə nəzarət edir. İnzibati büdcə idarəsi departamentlər səviyyəsində uçot məsələlərinə nəzarət edir. Büdcənin tərtibi və icrası təxsisatlar səviyyəsində, aktivlərin idarə olunmasına sahə

departamentləri səviyyəsində təmin edilir. Kassa axınlarının idarəedilməsi və borc öhdəliklərinin uçotu Xəzinədarlığın mərkəzi sistemi tərəfindən həyata keçirilir.

Məlumatlar sahə departamentlərinin sistemi ilə Xəzinədarlığın mərkəzi sistemi arasında mübadilə olunur. Ödənişlərə icazələr və gəlirlərin yığılması barədə məlumat mübadiləsi dialoq rejimində aparılır. Bütövlükdə federal sistem hesabatların hazırlanması üçün Xəzinədarlıq səviyyəsində funksiyaların birləşdirilməsi aparılmışdır. Sahə departamentləri özlərinin xüsusi maliyyə informasiya sistemlərinə malikdirlər, lakin dialoq rejimində Xəzinədarlıq məlumatları ötürə və qəbul edə bilirlər. İşlənmə müddəti hesabatın konkret növündən asılıdır. Kassa axını üzrə icmal məlumatlar gündəlik tərtib olunur. Müfəssəl məlumatlar sahə departamentlərindən tələb oluna bilər. Məlumatları əldə etmə müddəti müxtəlif departamentlərdə fərqlidir. Xəzinədarlıq müfəssəl aylıq hesabatlar tərtib edir. Təqribən 125 departament və təşkilat mövcuddur, onların təqribən 1200 müvafiq hesabı vardır. Sahə departamentindən özlərinin xüsusi mühasibat uçotu sisteminə malikdirlər.

Azərbaycan Respublikasında yaxın gələcəkdə dövlət büdcəsinin vəsaitlərinin səmərəli istifadə edilməsi üçün respublikanın bütün Yerli Xəzinədarlıq Orqanlarının sistemə qoşulması və xəzinə əməliyyatlarının Xəzinədarlığın İdarəedilməsinin İnformasiya Sistemi çərçivəsində həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur.

Xəzinədarlığın İdarəedilməsinin İnformasiya Sistemi layihəsinin üstün cəhətlərindən biri də onun sistemin klassik anlamda proqramlaşdırılması deyil, onun konfigurasiya (quraşdırma) vasitəsi ilə SAP sənaye qərarlarının inteqrasiyasıdır. SAP şirkəti tərəfindən tətbiq edilmiş xəzinədarlığın proqram təminatında problemlərin müşahidə olunması gözlənilirdi.

Onların aradan qaldırılması məqsədi ilə informasiya texnologiyaları üzrə mütəxəssis ştatlarının genişləndirilməsi ilə yanaşı, SAP şirkətinin mütəxəssisləri də dəvət olunmuşdu. Xəzinənin avtomatlaşdırılması dövlət sektoru təşkilatlarının işinin təkmilləşdirilməsi və dövlət büdcəsinə nəzarət proqramı çərçivəsində həyata

keçirilir. Bu isə aktual maliyyə informasiyasına daimi girişin olmasına şərait yaradacaq. Xəzinənin tam avtomatlaşdırılması hesab və xəzinə büdcə prosesi, gəlirlər və xərclər əməliyyatları aparmağa şərait yaradacaq. Bunun nəticəsində də büdcə vəsaitlərinin xərclənməsi mexanizmi möhkəmlənəcək, büdcə əməliyyatlarının icra edilməsi tezləşdiriləcək və keyfiyyəti artacaq. Maliyyə Nazirliyi hazırkı layihənin vacibliyini nəzərə alaraq Dövlət Xəzinəsinin mərkəzi serverlərini tamamilə yeniləşdirir və Bakı xaricində ehtiyat serverlər kompleksi yaradır. Xəzinənin avtomatlaşdırılması dövlət ehtiyatlarına qənaət edilməsinə və büdcə vəsaitlərinin gizlədilməsi faktlarının aradan qaldırılmasına imkan yaradacaq. MySAP ERP proqramlarının tətbiqi təkcə mühasibat hesablarının beynəlxalq prinsiplərinə keçməyə deyil, həmçinin vergi-büdcə sisteminin təkmilləşdirilməsinə şərait yaradacaq.

3.2. Bütçənin kassa icrasında informasiya texnologiyasının rolu.

Bütçə sistemi, ekspertlərin məlumatında görə artan sürətlə hərəkətdə olan informasiya axınlarının kəsişmə mərkəzidir. Ölkə üçün böyük həcmli və strateji əhəmiyyət daşıyan informasiyanın müvəffəqiyyətlə təşkili üçün idarəetmə və bütçə sisteminin təşkilinin bütün mərhələlərində geniş müdaxilə problemini həll etmək lazımdır.

Bu problemin sosial-iqtisadi əhəmiyyətinin dərk edilməsi Azərbaycanın hökumət orqanları səviyyəsində irəli sürülür və bununla əlaqədar olaraq Azərbaycanın vahid informasiya məkanının formalaşması və inkişafı prosesinə başlanılmışdır. Həyata keçirilən bu tədbir milli informasiya potensialının əlaqələndirilmiş inkişafı əsasında cəmiyyətin avtomatlaşdırılmasını nəzərdə tutuy. İnformasiya və telekommunikasiya texnologiyasının inkişafı və səmərəli istifadəsi probleminin həlli Azərbaycanın dövlət informatizasiya siyasətinin tərkib hissəsidir və bunun da əsas mahiyyəti informatizasiyasının instrumental vasitələrinin prioritet inkişafından informasiya resurslarının koordinasiyası və inteqrasiyasına əsaslı dönüşünü nəzərdə tutur. Bu cəhət özünü təkcə iqtisadi islahatların səmərəli strategiyasına deyil, həmçinin ölkədə gələcəkdə informatizasiya sisteminin inkişafına öz təsirini göstərəcəkdir.

İnkişaf etmiş xarici ölkələrin təcrübəsi göstərir ki, informasiya texnologiyaları potensialının bütçə prosesinə tətbiqi bu ölkələrə iqtisadi və sosial sabitlik gətirir.

Azərbaycana gəldikdə isə hüquqi demokratik dövlət quruluşu və bazar iqtisadiyyatında keçid şəraitində bütçə informatizasiyası inkişafın ən zəruri amilinə çevrilir ki, dövlət və yerli idarəetmə orqanlarının qarşılıqlı fəaliyyəti prosesində özünü biruzə verir.

Qeyd etmək lazımdır ki, cəmiyyətin idarəetmə strukturunun müasir inkişafı üçün yerli və bələdiyyə idarəetmə orqanlarının hüquq və vəzifələrinin durmadan artmaqda olan rolu üçün xarakterikdir. Yerli bütçələrin yaradılması və səmərəli istifadəsi, regional proqram və layihələrin işlənməsi və həyata keçirilməsi, sosial-

iqtisadi sahədə tədbirlərin həyata keçirilməsi, bütün bunlar məqsədyönlü informasiya şəbəkəsinin, müasir informasiya texnologiyasının tətbiqini tələb edir.

Büdcə prosesinə uyğun müasir progressiv informasiya texnologiyasının əsasını personal hesablama, kompüter kommunikasiyası, korporativ standartlar təşkil edir.

Büdcə prosesinə uyğun informasiya texnologiyasının inkişafı və tətbiqinin aktuallığı *qlobal miqyaslı ərazi informasiya – bölgü sisteminin* yaradılmasının zəruriliyi ilə əlaqədardır. Belə sistemlər ölkənin informasiya tələbatını təmin etməyə və konkret regionların abonentləri arasında informasiya kommunikasiyasının təmin edilməsi, həmçinin iqtisadi, hüquqi və sosial informasiyalara malik informasiya bazasının əldə edilməsinə yardım edilməsi məqsədini daşıyan şəhər, respublika miqyaslı inteqrasiya edilmiş regional informasiya – telekommunikasiya şəbəkəsinin yaradılmasına xidmət edir.

Bununla belə, informasiya texnologiyasını təkcə büdcə prosesini informasiya mühitinin təşkilinin səmərəli, vasitəsi kimi deyil, həmçinin onun gələcəkdə inkişafının katalizatoru kimi baxmaq lazımdır.

Büdcə prosesinə uyğun informasiya sistemləri (BPİS) müasir korporativ informasiya sistemlərinə daxildir. Bu səviyyəsinə görə ərazi üzrə bölüşdürülmüş, həyat təminatlı komponentlərə malik olan, açıq sistem prinsipi əsasında fəaliyyət göstərən çoxprofilli, büdcə prosesi sistemidir.

Bu o deməkdir ki, operativ və taktiki tənzimləmə tədbirinin həyata keçirilməsi büdcə sisteminin tərkibinə daxil olan bölmələrin səlahiyyəti çərçivəsindədir.

Büdcə prosesinin sabitliyinin artırılmasına, onun tamlığının möhkəmləndirilməsinə yardım edən hər şey nəzərə alınmalıdır. Bu dövlət hakimiyyəti orqanlarından yerli idarəetmə orqanlarınadək şaquli surətdə qarşılıqlı təsirdə olan subyektlərin cəmlənməsidir, bu hakimiyyətin müxtəlif qanadlarının qarşılıqlı təsir konstruktivliyidir, bu maliyyənin idarə edilməsinin təkmilləşdirilməsi, sabit inkişafın və bank srtukturlarının təhlükəsizliyinin artırılması hesabına ümumi məhsul istehsalının böhransız inkişafıdır.

Konfliktli və böhranlı sosial-iqtisadi vəziyyətin aradan qaldırılması, yaranmış vəziyyətdən daha səmərəli çıxış yolunun axtarılması, qəbul olunmuş qərarların mümkün nəticələrinin qiymətləndirilməsi, maliyyə vəziyyətinin inkişafının qanunauyğunluğunun və meyllərinin aşkar edilməsi, büdcənin icrasının səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi və ona əhəmiyyətli nəzarətin həyata keçirilməsi, sosial-iqtisadi ssenarilərin “araşdırılması” və qurulması, iri korporasiyaların qarşılıqlı əlaqəsi və bu kimi bir sıra digər problemlər büdcə prosesi ilə razılaşdırılması tələb olunan dövlət idarəçiliyi problemlərinə aiddir.

Bu problemlər aşağıdakılarla xarakterizə olunur:

- informasiya açıqlığı və qəbul edilmiş qərarların sərhədlərinin qeyri-müəyyənliyi;
- məsələnin qoyuluşu zamanı metodik köməkliyin zəruriliyi;
- hər bir vəziyyətin və onlara qarşı qəbul edilmiş qərarın unikalılığı;
- informasiyanın bir-birinə zidd və natamamlığı zamanı qəbul edilmiş qərarın operativliyinə tələbin yüksəkliyi;
- stereotip qərarların çərçivəsindən çıxmağın və az ehtimallı alternativ variantların baxılmasının zəruriliyi;
- qeyri-ənənəvi modelləşdirmə metodlarının və analitik fəaliyyətdə informasiya texnologiyalarının qəbul edilməsini tələb edən xarici mühitin xaotikliyi. Bununla belə büdcə sisteminin sabitliyinin artırılması üçün informasiya-analitik texnologiyadan istifadə problemini başa düşmək lazımdır.

Bu sahədə irəliləyə getmək üçün informasiya-analitik intellektual texnologiyanın tətbiqi ilə əlaqədar yeni yanaşmalar və metodikalar lazımdır. Bu məqsədlə 1991-ci ildən etibarən regression-statistik təhlilə, ekspert sistemlərin və bilik bazasının yaradılmasına, neyron texnologiyaya, genetik alqoritmlərə, ehtimal hesablamalara əsaslanan layihələndirmə sisteminə başlanmışdır. Bütün bunlar ümumi tematika olan yumşaq hesablamalar (Soft Computing) adı altında birləşmişdir.

Dövlət idarəetmə orqanlarında intellektual informasiya texnologiyalarından yeni istifadə edilməyə başlanmışdır.

BPİS layihələndirmə metodologiyasına yeni baxış aşağıdakı fərqli xüsusiyyətlərə malikdir:

- müxtəlif lokal kompleks məsələlərin avtomatlaşdırılmasından birbaşa idarəetmə şəraitindəki son maliyyə nəticələrinə, işgüzar proseslərə keçid;
- bölüşdürücü hesabatların müdafiə edilməsi;
- açıq köçürülmə bilən və miqyaslaşdırılmış əlavələrin mövcudluğu;
- yeni tərtib olunmuş əlavələrin və fəaliyyətdə olan məlumatlar bazasının inteqrasiyası;
- informasiyalaşdırmaya sərf edilən xərclərin azaldılması əsasında informasiya emalının iqtisadi səmərəliliyinin artırılması;
- büdcə sistemində qərarların qəbul edilməsi mərkəzi vaxtında və düzgün informasiyanın təqdim edilməsi.

Korporativ standartlar sisteminin quruluşunun səmərəliliyi büdcə sisteminin tərkibində yeni sistemyaradıcı elementdən ibarətdir.

BPİS-nin layihələndirilməsi zamanı avtomatizasiya proseslərin təşkilati və texnoloji əsaslarına xidmət edən korporativ standartlardan aktiv olaraq istifadə etmək lazımdır. Bununla belə əsas kimi sahəvi, milli və beynəlxalq standartlar götürülür.

Beləliklə, BPİS-nin tərtibatı zamanı kombinə edilmiş yanaşma inkişaf etməyə başlayır və bunu qarşılıqlı hərəkət kimi xarakterizə etmək olar: kompüter infrastrukturası və sistem funksionallıq elə əlaqələndirilməlidir ki, maksimum dərəcədə büdcə prosesinin tətbiqi funksional səviyyəsində dəyişkənliyə və ardıcılığa təmin etmək mümkün olsun. BPİS-nin layihələndirilməsi zamanı metodologiyanın və professional mədəniyyətin özəyini təşkil edən məsələlərə kompleks baxış informasiya axınlarının və korporativ şəbəkənin idarə edilməsinin standartlaşdırılması şəraitində formalaşır.

Belə bir miqyaslı sistemin layihələşdirilməsi Azərbaycanın təcrübəsində tətbiqi həyata keçirilmədiyindən Azərbaycan Respublikasının maliyyə sistemində tətbiq edilməyə başlanılmış informasiyalaşdırmanın ayrı-ayrı istiqamətləri mövcuddur.

3.3. Dövlət büdcəsinin kassa icrasında xəzinədarlığın rolunun artırılması istiqamətləri.

Xəzinədarlığın İdarəedilməsinin İnformasiya Sistemi layihəsində SAP CİS & BALTIC STATES, AVICIMO Services, AZEL, RISK kimi şirkətlər müqavilə əsasında iştirak etdikləri üçün, bu layihə mürəkkəb və beynəlxalq statusu olan layihə hesab edilir.

Əsas tapşırıq Dövlət Xəzinədarlığı Agentliyinin mərkəzi və yerli strukturlarının fəaliyyətlərinin bütün aspektlərinin radikal yaxşılaşdırılmasına gətirib çıxardan avtomatlaşdırmadan ibarətdir. Bunlar arasında aşağıdakı tapşırıqlar da vardır, həmçinin:

- * Büdcə limitini nəzərə alaraq, büdcə öhdəliklərə və xərclərə nəzarət və onların uçotu;
- * Kassa vəsaitlərinin planlaşdırılması daxil olmaqla, vəsaitlərin idarəedilməsi;
- * Maliyyə-büdcə hesabatlarının idarəedilməsi üzrə çevik sistemin yaradılması;
- * Real vaxt rejimində vahid məlumat bazasında xəzinədarlığın mərkəzi və yerli şöbələrinin işinin təşkili.

Şübhəsiz ki, bu qərarlardan biri ABŞ-da çox məşhur olan – PO SAP Systems, Applications, Programs və Avropada alman şirkətinin məhsulu olan SAP AG əsasında sistemin işlənilib hazırlanması və tətbiqidir. Bu məhsulun layiqincə qiymətləndirilməsi üçün onun müxtəlif dövlətlərdə yüzlərlə filialı olan, dövlət sektorunun idarəedilməsi səviyyəsində bir çox dövlətlər tərəfindən istifadə edilən Lufthansa, BMW, SHELL, VOLKSWAGEN, HP kimi qiqlant şirkətlər tərəfindən həyata keçirilməsini xatırlamaq lazımdır.

SAP metodikasına müvafiq olaraq, sistemin uyğunlaşdırılması və həyata keçirilməsi (o cümlədən, Xəzinədarlığın İdarəedilməsinin İnformasiya Sisteminin yaradılması) prosesi 5 mərhələyə bölünmüşdür: layihənin hazırlanması, konseptual layihələndirmə, həyata keçirmə, yekun hazırlıq, istismarı və dəstəkləməsi.

Birinci mərhələdə xəzinədarlığın avtomatlaşdırılması funksional sahələrin müəyyən edilməsi, layihənin təşkilati strukturunun yaradılması, layihə iştirakçıları arasında qarşılıqlı əlaqələrlə bağlı standart prosedurların müəyyən edilməsi, layihə qruplarının üzvlərinin rol və vəzifələrinin müəyyən edilməsi, server və şəbəkə infrastrukturunu sisteminə olan son texniki tələbatların müəyyən edilməsi, xəzinədarlığın mərkəzi və yerli şöbələrinin funksional tapşırıqlarının yerinə yetirilməsi üçün SAP-ın sənaye ilə bağlı konkret qərarlarının müəyyən edilməsi, həmçinin Xəzinədarlığın İdarəedilməsinin İnformasiya Sisteminin yaradılması üzrə digər aspektlərdən irəli gələn bir sıra problemlər həll olunmuşdur.

Birinci mərhələdə uğurla həll olunan problemlərdən biri SAP metodikasına uyğun olaraq Maliyyə Nazirliyinin əməkdaşlarına təlim keçirilməsindən ibarət idi. 21 həftə müddətində yüzdən çox mütəxəssisin (onlardan bəziləri bir neçə müxtəlif kurs keçmişdir) iştirak etdiyi 15 kurs təşkil edilmişdir, o cümlədən Azərbaycan Respublikasından kənar da kurslar təşkil edilmişdir.

İkinci – “Konseptual Layihələndirmə” mərhələsində layihə ilə bağlı əsas məsələlərin həlli yolları müəyyən edilməli və bütün lazımi texniki sənədlər işlənib hazırlanmalı idi. Bu mərhələdə xəzinədarlığın mövcud fəaliyyət üsulunun və onun biznes parametrlərinin təhlil və təsvir edilməsi, sifarişinin məqsədləri, fəaliyyətinin funksional istiqamətləri və təşkilati strukturu ilə bağlı dəqiq təsəvvürə malik olmaq lazım idi.

Burada bütün “mövcud vəziyyətə” prosesləri mövcud biznes-proseslərində təsvir olunur. Bundan sonra sistemin və yaxud xəzinədarlığın tələblərinə əsaslanaraq hansı proseslərin nə dərəcədə dəyişdirilməsi müəyyən olunmuşdur. Sistemin səciyyəvi modullarının yaradılması və işlənib hazırlanması və həmçinin sistemə aid olan bütün texniki sənədlərin hazırlanması konseptual layihələndirmənin məqsədi idi.

Üçüncü mərhələdə - “Reallaşdırma” – biznes-prosesləri, sistem modullarının son və müfəssəl işlənməsi həyata keçirilmiş və layihəyə dair yekun qərarlar qəbul

olunmuşdur. Bütün dəyişikliklər layihə qrupunun üzvləri ilə razılaşdırılaraq sənədləşdirilmişdir. Biznes proseslərdə əhəmiyyətli dəyişikliklər İdarəetmə Komitəsi və Dəyişiklik üzrə Qrup ilə razılaşdırılmışdır.

Layihə qrupunun həyata keçirdiyi bütün quraşdırma işlərinə və layihənin işlənilməsinə dair sənədlərin yaradılması layihənin müvəffəqiyyətlə həyata keçirilməsinin ən əsas amilidir. Layihə Qruplarının quraşdırma və işləmələrinin standartları hal-hazırda mövcuddur və “Reallaşdırma” mərhələsinin əvvəlində dəqiqləşdirilmişdir.

“Yekun hazırlıq” mərhələsinin məqsədləri aşağıdakılardır:

- * Son istifadəçilərə təlimin keçirilməsi;
- * Sistemin səmərəli başlanğıca hazırlıq planlarının dəqiqləşdirilməsi və səmərəli istismarın dəstəklənməsi;
- * Müşayiət xidmətinin təşkili;
- * Keyfiyyətin yoxlanılması prosedurunun həyata keçirilməsi.

Göstərilmiş metodika baxımından, hal-hazırda layihə beşinci – sistemin istismarı və dəstəklənməsi mərhələsindədir və artıq 2006-cı ildən başlayaraq Xaçmaz, Xətai, Gəncə və Binəqədi Yerli Xəzinədarlıq Orqanları Xəzinədarlığının İdarəedilməsinin İnformasiya Sistemi daxilində fəaliyyət göstərir.

Beşinci mərhələdə yol verilən bütün səhvlər və nasazlıqların aradan qaldırılması nəzərdə tutulmuşdur. Bu mərhələnin əsas məqsədi Mərkəzi Xəzinədarlıq və yuxarıda qeyd edilən üç Yerli Xəzinədarlıq Orqanlarının mövcud şərtləri daxilində Sistem fəaliyyətinin möhkəmləndirilməsidir. Hal-hazırda SAP CİS şirkətinin və Dövlət Xəzinədarlığı Agentliyinin mütəxəssisləri ilə birlikdə proqram təminatında mövcud səhvlər və nasazlıqların aradan qaldırılması istiqamətində müvafiq tədbirlər görülür.

Bütün bunlarla bərabər yaxın gələcəkdə dövlət büdcəsinin vəsaitlərinin səmərəli istifadə edilməsi üçün respublikanın Yerli Xəzinədarlıq Orqanlarının sistemə

qoşulması və xəzinə əməliyyatlarının Xəzinədarlığın İdarəedilməsinin İnformasiya Sistemi çərçivəsində həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur.

Xəzinədarlığın İdarəedilməsinin İnformasiya Sistemi layihəsinin üstün cəhətlərindən biri də onun sistemin klassik anlamda proqramlaşdırılması deyil, onun konfigurasiya (quraşdırma) vasitəsi ilə SAP sənaye qərarlarının inteqrasiyasıdır.

Layihə iki hissədən ibarətdir – Pilot mərhələsi və Sistemin genişləndirilməsindən ibarətdir. Pilot layihəsi çərçivəsində Xəzinədarlığın mərkəzi və üç yerli şöbəsində, Xətai, Xaçmaz və Gəncədə işlənilib hazırlanmalı və həyata keçirilməlidir.

Sistemin digər 82 Yerli Xəzinədarlıq orqanlarında yayılması pilot layihəsi çərçivəsində sisteminin tətbiq olunmasından, sınaqdan keçirildikdən sonra həyata keçirilməlidir.

Sistem aktiv məlumatları saxlayan xüsusi komponent olan Business İnformastion WAREHOUSE, müxtəlif mümkün olan koordinasiya, verilmiş hesabatların icazəli istifadəsi sahəsində Azərbaycan Respublikasının Dövlət Gömrük Komitəsi, Vergilər Nazirliyi, İqtisadi İnkişaf Nazirliyi kimi nazirlik və təşkilatlar üçün əlavə planlaşdırma, proqnozlaşdırma və modelləşdirmə imkanları verə bilər. Perspektivdə təşkilatın özünün “büdcə” məlumatlarının təqdim edilməsi və ya əldə edilməsi üçün 5500 büdcə təşkilatlarının sistemə qoşulması istisna olunmur.

CARANA CORP-un daha mühüm fəaliyyət aspektini vurğulamaq istəyirəm ki, İBTA II Layihə İşçi Qrupu çərçivəsində paralel olaraq texniki köməyi, parametrlərin hesablanması, xəzinədarlığın qlobal şəbəkəsinin texniki infrastruktura olan tələbatların müəyyən edilməsini həyata keçirir, inteqrasiya məsələləri, PT yoxlanılması, onların SAP proqramına uyğunluğunu təmin etmək məqsədi ilə server və kommunikasiya komponenti sistemi ilə məşğul olur.

Bildiyiniz kimi xəzinənin avtomatlaşdırılması prosesi bir neçə ildir ki, həyata keçirilir. Maliyyə Nazirliyi 2008-ci ildə SAP şirkəti tərəfindən xəzinə üçün tətbiq edilmiş sistemi təkmilləşdirməyə çalışır ki, gələcəkdə bu sistem yüksək standartlara

cavab versin. Hazırda bəzi rayonlarda avtomatlaşdırılmış xəzinə sistemi pilot rejimdə fəaliyyət göstərir. SAP şirkəti tərəfindən tətbiq edilmiş xəzinədarlığın proqram təminatında problemlərin müşahidə olunması gözlənirdi.

Onların aradan qaldırılması məqsədi ilə informasiya texnologiyaları üzrə mütəxəssis ştatlarının genişləndirilməsi ilə yanaşı, SAP şirkətinin mütəxəssisləri də dəvət olunmuşdu. Xəzinənin avtomatlaşdırılması dövlət sektoru təşkilatlarının işinin təkmilləşdirilməsi və dövlət büdcəsinə nəzarət proqramı çərçivəsində həyata keçirilir. Bu işə aktual maliyyə informasiyasına daimi girişin olmasına şərait yaradacaq. Xəzinənin tam avtomatlaşdırılması hesab və xəzinə büdcə prosesi, gəlirlər və xərclər əməliyyatları aparmağa şərait yaradacaq. Bunun nəticəsində də büdcə vəsaitlərinin xərclənməsi mexanizmi möhkəmlənəcək, büdcə əməliyyatlarının icra edilməsi tezləşdiriləcək və keyfiyyəti artacaq. Maliyyə Nazirliyi hazırkı layihənin vacibliyini nəzərə alaraq Dövlət Xəzinəsinin mərkəzi serverlərini tamamilə yerləşdirir və Bakı xaricində ehtiyat serverlər kompleksi yaradır. Xəzinənin avtomatlaşdırılması dövlət ehtiyatlarına qənaət edilməsinə və büdcə vəsaitlərinin gizlədilməsi faktlarının aradan qaldırılmasına imkan yaradacaq. MySAP ERP proqramlarının tətbiqi təkcə mühasibat hesablarının beynəlxalq prinsiplərinə keçməyə deyil, həmçinin vergi-büdcə sisteminin təkmilləşdirilməsinə şərait yaradacaq.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 15 sentyabr 2008-ci il tarixli 3043 nömrəli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “2008-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında yoxsulluğun azaldılması və davamlı inkişaf Dövlət Proqramı”nın icrası dövründə büdcənin şəffaflığını, səmərəliliyini və ünvanlılığını təmin etmək məqsədi ilə xəzinədarlığın kompüterləşdirilməsi davam etdirilir.

Bu sahədə islahatlar əsasən dövlət xərclərinin idarə olunması prosesinin və xəzinədarlıq işinin təkmilləşdirilməsidir.

Dövlətin icmal büdcəsindən və Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Fondundan başlayaraq **Proqnozlaşdırılmış Dövlət Xərclərinin Təhlili (PDXT)**

büdcənin və maliyyə əməliyyatlarının səmərəli və şəffaf hazırlanmasına yardım göstərəcək. Məlumatlaşdırılmış strateji üstünlüyün müəyyən edilməsi və Parlamenta və sivil cəmiyyətə vertikal, habelə horizontal hesabatlılıq uğurlu idarəetmənin əsas meyarlarındanır. Əvvəlki CAS çərçivəsində müvafiq idarəetmə strukturları müəyyən edilmişdir. Hal-hazırda onların tam həcmdə tətbiq edilməsi və istifadəsi zəruridir.

BİA-nın yardımını ilə büdcənin formalaşdırılması prosesi üçün Hökumət OMXP və DİP yaratmışdır. Digər ölkələrdə olduğu kimi, bu strateji tapşırıqların qənaətbəxş keyfiyyətini təmin etmək məqsədi ilə imkanların yaradılmasına bir neçə il sərf olunacaq. ÖPS müddətində YAİDP-də müəyyən edilmiş siyasət məqsədləri ilə illik dövlət xərcləri proqramları arasında əlaqələri gücləndirməklə yanaşı maliyyə vəsaitlərinin prioritet ehtiyaclara xərclənməsini təmin etmək üçün texniki yardım və PRER OMXP və DİP mexanizmlərinə yardımçı olacaq. Bu mexanizmlərlə Hökumət strateji cəhətdən prioritetləşdirilmiş xərclər strukturu və qabaqcadan hesablanacaq vəsaitlər zərfi çərçivəsində bütün nazirliklərin işləməsini təmin edəcək əlaqələndirmə strukturunu gücləndirmək məqsədini güdür. “Büdcə sistemi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununda nəzərdə tutulduğu kimi büdcə təqvimini bir sıra nazirlikləri və digər büdcə təşkilatları əhatə edən daha ciddi yanaşma prosesini tələb edir. “Büdcə sistemi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunu ilə bağlı qaydalar artıq qəbul edilmişdir, büdcə prosesi ilə bağlı təlimatlar təsdiq edilmişdir. Həmçinin, Maliyyə Nazirliyi və digər nazirliklərində əhəmiyyətli təlimlər keçiriləcək.

CAS çərçivəsində Hesablama Palatasına dövlət təşkilatlarının auditinin keçirilməsində və tam fəaliyyət göstərəcək yeni kompüterləşdirilmiş Xəzinədarlığın İdarəedilməsinin İnformasiya Sistemi¹ onlayn birləşməsinə yardım etmək üçün maraqlı təşkilatlar araşdırılacaq. Şəffaf satınalma proseslərini aparmaq imkanları

¹ BVF tərəfindən dəstəklənən dizayn əsasında TİMS hazırlanması BİA tərəfindən maliyyələşdirilir. BİA kompüter avadanlığını, USAID proqram təminatını maliyyələşdirir.

sonradan Təşkilati İnkişaf Fondunun (TİF) e-satınalma (elektron satınalma) qrantı vasitəsilə gücləndiriləcək. Nəticədə Dövlət Daxili Maliyyə Nəzarəti strukturu və CPAR Yeniləşdirilməsi vasitəsilə nəzarət ediləcək.

Nəticə

Göründüyü kimi, xəzinədarlıq sisteminin tam formalaşması tədricən və mərhələlərlə həyata keçirilmişdir. Xəzinədarlıq sisteminin yaradılması ilə əlaqədar olaraq 5 mindən çox büdcə təşkilatının 8 mindən çox bank hesabı bağlanmış və həmin dövrdə təşkilatların hesabında sərbəst büdcə qalığı kimi mövcud olan 170.0 milyard manat vəsait vahid xəzinə hesabına cəmləşdirərək əmək haqqına və sosial müdafiə üzrə ayırmaların ödənilməsinə yönəldilmişdi. Məhz, bu tədbirlər nəticəsində respublikanın bütün büdcə təşkilatlarında əmək haqqlarını tamamilə ödəmək, Dövlət Sosial Müdafiə Fonduna büdcə təşkilatları üzrə borc problemlərini aradan qaldırmaq və xeyli miqdarda büdcə vəsaitinə qənaət etmək mümkün olmuşdur.

Dövlət büdcəsindən maliyyələşən təşkilatların büdcə və büdcədən kənar vəsaitləri üzrə maliyyə əməliyyatlarına xəzinədarlıq tərəfindən müəyyən olunmuş qaydada funksional və iqtisadi təsnifata uyğun surətdə nəzarət edilməsi dövlət satınalmaları zamanı rəqabət və təminatlı satışın formalaşmasına, büdcə vəsaitlərindən sui-istifadə edilməsinin qarşısının alınmasına, ən zəruri xərclərin digər xərclərlə müqayisədə faktiki yaranmış borcların səviyyəsinə uyğun ödənilməsinə və büdcə təşkilatlarının kommunal xidmətlər üzrə yaranmış borclarının vaxtında və tam ödənilməsinə imkan vermişdir.

Azərbaycan Respublikasında xəzinədarlıq sisteminin qurulması nəticəsində büdcə gəlirlərinin və xərclərinin kassa icrasının bütünlüklə dövlət xəzinədarlığı vasitəsilə həyata keçirilməsinə başlanması büdcənin icrası prosesinin digər mərhələlərində də, o cümlədən, büdcədən maliyyələşən kredit təşkilatlarında (bundan sonra büdcə təşkilatları) debitor-kreditor borclarının yaradılması və faktiki xərclərin aparılması üzərində xəzinə nəzarətini təmin edə biləcək icra mexanizmlərinin təşkilini mümkün etmişdir.

Xəzinədarlıq sistemində büdcə icrasının müvafiq mərhələlərində nəzarət mexanizmlərinin yaradılması həm də büdcə prosesində borclanmanın daha

mükəmməl idarə edilməsi, maliyyə resurslarından səmərəli istifadə etməklə ən vacib dövlət ödənişlərinin müvəffəqiyyətlə həyata keçirilməsini şərtləndirirdi. Bu baxımdan “Büdcədən maliyyələşən kredit sərəncamçıları tərəfindən alınan malların, qəbul olunan iş və xidmətlərin xəzinə uçotu haqqında Təlimat” ilə tənzimlənən büdcə təşkilatları tərəfindən alınmış malların (iş və xidmətlərin) xəzinə uçotunun qurulması mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Məhz, alışlar üzərində Xəzinədarlıq tərəfindən qurulan bu cür uçot, qəbul edilmiş öhdəliklər çərçivəsində yaranan real borclar haqqında vaxtında, tam məlumat əldə etməyə və bu borcların səmərəli idarə edilməsinə şərait yaradır.

Alışların xəzinədarlıqda uçota qəbul edilməsi büdcə təşkilatlarına malların tam çatdırılmasına, xidmətlərin göstərilməsinin və işlərin görülməsinə başa çatdırılmasının dövlət tərəfindən qəbul edilməsi deməkdir və gələcəkdə ödəniş üçün məcburi dövlət öhdəliyi hesab olunur.

Büdcə vəsaitlərindən istifadəyə nəzarətin gücləndirilməsi dövlət xəzinədarlığının tətbiqinin təkmilləşdirilməsi üçün Xəzinədarlığın İdarəedilməsinin İnformasiya Sisteminin yaradılması ilə əlaqədar olaraq tender təklifləri System İnteqrator tərəfindən qəbul edilmiş, qalib təşkilatla müqavilə imzalanmışdır. Xəzinədarlığın kompüterləşməsi ilə əlaqədar olaraq, müvafiq sahələrin zəruri avadanlıqlarla təmin edilməsi həyata keçirilmiş və bu istiqamətdə işlər davam etdirilir.

Maliyyə Nazirliyi tərəfindən dövlət büdcəsinin vəsaitlərinin təyinatı üzrə səmərəli xərclənməsi üzərində dövlət nəzarətini daha da gücləndirmək və təkmilləşdirmək, habelə yol verilmiş nöqsanlar nəticəsində lüzumsuz xərclənən büdcə vəsaitinin bərpasını təmin etmək məqsədi ilə kompleks təftişlərin aparılması üzrə iş planının tərtib olunması ilə bərabər digər müvafiq tədbirlər də görülmüşdür.

Maliyyə şəffaflığının təmin olunması qaçqınlara və məcburi köçkünlərə ayrılmış vəsaitlərin dövlət büdcəsində əks olunması və büdcə ayırmaları vasitəsilə maliyyə şəffaflığının təmin edilməsi məqsədi ilə təmin edilməsi büdcədə nəzərdə

tutulmuş vəsaitlərin dövlət xəzinədarlığı vasitəsilə ödənilməsinə başlanılmış və “Dövlət satınalmaları haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun tələblərinin gözlənilməsi məqsədi ilə müvafiq tədbirlər həyata keçirilmişdir.

Mövcud Dövlət Xəzinədarlıq Sisteminin (Treasury Accounts System) yaxşılaşdırılması, dövlət sektorunda hesablama standartlarının çoxpilləli tətbiqi üçün mexanizmin yaradılması və büdcə gəliri və xərclərinin düzgün auditi vasitəsilə dövlət maliyyə sisteminin idarə edilməsi və şəffaflığının təkmilləşdirilməsi, dövlət maliyyə sisteminin idarəedilməsi üçün birgə informasiya sisteminin yaradılması və yerinə yetirilməsi, büdcənin yerinə yetirilməsi və rüblük maliyyə hesabatlarının buraxılışı nəzərdə tutulur.

Azərbaycan Respublikasının dövlət xəzinədarlığının təkmilləşdirilməsinə dair aşağıdakıları təklif edirəm:

- * Azərbaycan Respublikasının nazirlik, komitə, xidmət və agentlikləri ilə dialoq rejimində və real vaxt rejimində əlaqənin təmin edilməsi;
- * Azərbaycan Respublikasının nazirlik, komitə, xidmət və agentliklərdə özlərinin xüsusi informasiya sistemlərinin yaradılması;
- * Dövlət Xəzinədarlıq Agentliyinin birbaşa Prezidentə tabe olması;
- * uçot və auditor funksiyalarının həvalə edilməsi;
- * Daxili nəzarət və audit funksiyasının sahə idarələrində olan baş müfəttişlər tərəfindən yerinə yetirilməsi;
- * Ödənişlərə icazələrin və gəlirlərin yığılması barədə məlumat mübadiləsinin dialoq rejimində aparılması;
- * İctimai Sektoru üçün Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartları əsasında Azərbaycan Respublikasında büdcə gəlirlərinin və xərclərinin funksional, iqtisadi və inzibati büdcə təsnifatının təkmilləşdirilməsi;
- * Dövlət Xəzinədarlıq Agentliyinin göstərdiyi xidmətlər zamanı səviyyələrarası və idarələrarası elektron əlaqəyə keçidin təmin edilməsi;

- * Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyi, onun regionları üzrə ərazi idarələri, rayonlar, şəhərlər və şəhər rayonlarında Maliyyə Nazirliyi nəzdində xəzinədarlıq orqanlarının mərkəzləşdirilmiş sisteminin yaradılması;
- * Büdcə vəsaitlərinin mənimsənilməsinin və dövlət təşkilatlarının xərclərinin uçotunun monitorinqinin təmin edilməsi üzrə nəzarət funksiyası;
- * Büdcənin icrası ilə əlaqədar hesabatların real vaxt rejimində qəbulu və auditinin təşkili.

Dövlət Xəzinədarlığı Agentliyinin birbaşa Prezidentə tabe olması geniş əhatəli iqtisadi və maliyyə funksiyalarının həyata keçirməsini təmin edəcəkdir. Artıq maliyyə-uçot əməliyyatlarının Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartlarına uyğun qurulması, təchizatın və satışın avtomatlaşdırılması, risklərin və pul vəsaitlərinin idarə olunması, kadrların uçotu, əmək haqqının hesablanması və s. məsələlər üzrə müvafiq layihələr hazırlamışdır. Dövlət Xəzinədarlığı Agentliyində tətbiq edilən Xəzinədarlığın İdarəedilməsinin İnformasiya Sistemi layihəsinin sınaq mərhələsində mövcud olan ləngimələrin aradan qaldırılması və növbəti təcrübi-produktiv istismar mərhələsinə vaxtlı-vaxtında keçidini təmin etmək məqsədi ilə tətbiq olunacaq proqram təminatında müəyyən olunmuş çatışmazlıqların aradan qaldırılması, Xəzinədarlığın İdarəedilməsinin İnformasiya Sisteminin texniki tələblərinə cavab verməyən avadanlıqların müasir avadanlıqlarla əvəz edilməsi təmin edilsin, Dövlət Xəzinədarlığı Agentliyinin xəzinədarlıq idarələrində quraşdırılmış avadanlıqlar arasında mövcud olan fiberoptik kabel və peyk vasitəsilə çalışan Xəzinədarlığın İdarəedilməsinin İnformasiya Sisteminin telekommunikasiya şəbəkəsinin monitorinqinin aparılması və şəbəkənin Xəzinədarlığın İdarəedilməsinin İnformasiya Sisteminin texniki tələblərinə uyğunlaşdırılması həyata keçirilməlidir.

Dövlət Xəzinədarlığı Agentliyinin rayon (şəhər) üzrə maliyyə və xəzinədarlıq idarələrində (şöbələrində) aparılan əməliyyatların uçotunun Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartları (MHSBS) üzrə hesablara konsolidasiyası prosesinin sürətləndirilməsi, “SAP CİS” şirkəti tərəfindən Azərbaycan Respublikası Maliyyə

Nazirliyinin, həmçinin Dövlət Xəzinədarlığı Agentliyinin rayon (şəhər) üzrə maliyyə və xəzinədarlıq idarələrində (şöbələrində) bu proqram təminatından istifadə zamanı müvafiq dəstək xidmətlərinin göstərilməsi məqsədəuyğun hesab edilir. Bundan başqa, bu sistemin tətbiqi Azərbaycan Respublikasında büdcə gəlirlərinin və xərclərinin funksional, iqtisadi və inzibati büdcə təsnifatının təkmilləşdirilməsinə mühüm əhəmiyyət kəsb edəcəkdir. Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyi tərəfindən Dövlət Xəzinədarlığında çalışan işçilərin daxili və xarici kurs və seminarlarda iştirakı, Maliyyə Nazirliyinin, həmçinin Dövlət Xəzinədarlığı Agentliyinin rayon (şəhər) üzrə maliyyə və xəzinədarlıq idarələrinin (şöbələrinin) texniki avadanlıqları təchiz olunmasının həyata keçirilməsi daha yüksək nəticələr verə bilər.

Qeyd edilən layihə üzrə bütün yerli maliyyə orqanları, 1-12 saylı xəzinədarlıq idarələri Dövlət Xəzinədarlığı Agentliyi ilə birbaşa fiberoptik kabel və peyk sistemi ilə əlaqələndirilməsinə baxmayaraq, sistemin tətbiqində müəyyən çatışmazlıqlar meydana çıxmışdır. Yaxın gələcəkdə bütün növ xəzinə əməliyyatlarının icrası və uçotu real vaxt rejimində həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur. Bu da Xəzinədarlığın İdarəedilməsinin İnformasiya Sisteminin telekommunikasiya şəbəkəsinin monitorinqinin aparılması və şəbəkənin Xəzinədarlığın İdarəedilməsinin İnformasiya Sisteminin texniki tələblərinə uyğunlaşdırılmasından sonra mümkün olacaqdır. Nəticədə, respublikas ərazisində büdcə vəsaitlərinin icrasında nəzarət mexanizmi artmaqla və bu prosesdə şəffaflıqla yanaşı, Dövlət Xəzinədarlığı Agentliyinin tam avtomatlaşdırılması, büdcə əməliyyatlarının icrasının sürətini və keyfiyyətini artıracaqdır. Bu layihənin əhəmiyyətini nəzərə alaraq, Maliyyə Nazirliyi Dövlət Xəzinədarlığının mərkəzi serverlərinin tam yeniləşdirilməsi və Bakı şəhərindən kənardə (Sumqayıt şəhəri üzrə Maliyyə İdarəsində) uzaqlaşdırılmış ehtiyat server kompleksinin yaradılması prosesi həyata keçirilməlidir. Hal-hazırda Xəzinədarlığın İdarəedilməsinin İnformasiya Sisteminin tətbiqi ilə bağlı xəzinə əməliyyatlarının icrasını və uçotunu aparan SAP ERP proqramının imkanlarını genişləndirmək və

təkmilləşdirmək üçün “SAP AG” beynəlxalq şirkətinin MDB ölkələri üzrə rəsmi təmsilçisi “SAP CİS” şirkəti tərəfindən müəyyən işlər aparılmalıdır. Proqram təminatı xüsusi olaraq, Azərbaycan Respublikasında aparılan xəzinə əməliyyatlarının icrası və uçotu sisteminin və mövcud qanunvericiliyə uyğunlaşdırılmalıdır. Həmçinin layihə çərçivəsində büdcə tərtibi prosesinin avtomatlaşdırılması və xəzinədarlığın idarə edilməsinin avtomatlaşdırılmış informasiya sistemi ilə birbaşa inteqrasiya olunması dövlət büdcəsinin daha dəqiq tərtibinə gətirib çıxaracaqdır.

Sonda bu deyilənləri ümumiləşdirərək qeyd etmək istəyirəm ki, Respublikamızda həyata keçirilən və gələcəkdə həyata keçiriləcək dövlət xəzinədarlığının inkişaf layihələri və mütərəqqi tədbirlər dövlət büdcəsinin şəffaflığının artırılması və büdcə vəsaitlərinə nəzarətin gücləndirilməsini təmin edəcək və Azərbaycan Respublikasının hərtərəfli töhvə verəcəkdir.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. H.X.Əsədov, S.T.Talıbov “Dövlət xərclərinin idarə edilməsi və xəzinədarlığın təşkili problemləri” Bakı-2005.
2. Ə.Ələkbərov “Dövlət vəsaitlərinin idarə edilməsində xəzinədarlığın rolu” Bakı, Maliyyə və uçot jurnalı, № 11, 2003.
3. Ə.Ələkbərov “Azərbaycan dövlətinin sosial-iqtisadi inkişafında vahid büdcə sisteminin rolu” Bakı-Elm-2005.
4. “Финансы» под редакцией С.И.Лушина, В.А.Слепова. Москва-ЭКОНОМИСТ-2006.
5. “Büdcə sistemi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu.
6. “Azərbaycan Respublikasının 2010-2014-cü illər dövlət büdcəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu.
7. “Azərbaycan Respublikasında dövlət xəzinədarlığının yaradılması haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 4 oktyabr 1995-ci il tarixli 398 nömrəli Fərmanı.
8. D.A.Bağirov, M.X.Həsənli, Maliyyə-2011.
9. B.A.Xabkişiyev, Maliyyə nəzarəti-2002.
10. “Azərbaycan Respublikasında dövlət xəzinədarlığının fəaliyyətinin tənzimlənməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 16 may 1997-ci il tarixli 568 nömrəli Fərmanı.
11. “Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi tədbirləri haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 9 fevral 2009-cu il tarixli 48 nömrəli Fərmanı.
12. “Azərbaycan Respublikasının Dövlət Xəzinədarlığı haqqında” Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 03 yanvar 1996-cı il tarixli 1 nömrəli Qərarı.
13. Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyinin 2000-ci il 31 avqust tarixli, I-136 nömrəli əmri ilə təsdiq edilmiş və Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyi tərəfindən 22 sentyabr 2000-ci il tarixində dövlət qeydiyyatına alınmış

(Şəhadətnamə № 2034) “Azərbaycan Respublikasında Xəzinədarlıq sisteminin tətbiqi Qaydaları” (II mərhələ).

14. H.Əsədov, S.Talıbov, N.Fərəcov Azərbaycan Respublikasında Xəzinədarlıq sisteminin I mərhələsinin tətbiqi üçün metodik vəsait. Bakı-1997.

15. H.Əsədov, S.Talıbov Azərbaycan Respublikasında Xəzinədarlıq sisteminin II mərhələsinin tətbiqi üçün metodik vəsait. Bakı-1997.

16. Xəzinədarlığın İdarəedilməsinin İnformasiya Sisteminin təchizatı və quraşdırılması. Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi və USAİD\CARANA Korporasiyası.

17. Бережная Л.А. Будущее управления государственными финансами – за казначейской системой. М.журнал «Финансы», № 8, 2004.

18. Бредихин Л.В. Внедрение системы казначейского исполнения бюджетов на местах – объективный процесс. М.журнал «Финансы», № 12, 2004.

19. Иванова И.Г., Маковник Т.Д. Казначейская система исполнения бюджетов. СПб, 2001.

20. Казначейская система исполнения федерального бюджета, ее роль и пути укрепления в Российской Федерации, М. 2003.

21. Charles J.Woelfel Encyclopedia of Banking and Finance. Treasury Department 2003.

22. www.maliyye.gov.az Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyinin rəsmi internet səhifəsi.

23. www.minfin.ru Rusiya Federasiyası Maliyyə Nazirliyinin rəsmi internet səhifəsi.

24. www.treasury.gov.tr Türkiyə Cumhuriyyətinin Baş Nazirliyi yanında Xəzinə İdarəsinin rəsmi internet səhifəsi.

30. www.hm-treasury.gov.uk Böyük Britaniyanın İqtisadiyyat və Maliyyə Nazirliyinin rəsmi internet səhifəsi.

31. www.hm-treasury.gov Amerika Birləşmiş Ştatlarının Xəzinədarlıq Departamentinin rəsmi internet səhifəsi.